

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
DARBO TEISĖS IR SOCIALINĖS SAUGOS KATEDRA

RAMUNĖ ŠIMKŪNAITĖ
(DARBO IR SOCIALINIO APRŪPINIMO TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA, KODAS
62401S106)

**SOCIALINĖS APSAUGOS IŠMOKŲ MAITINTOJO NETEKIMO ATVEJU
LIETUVOJE IR LENKIJOJE LYGINAMOJI ANALIZĖ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lekt. Jovita Litvaitienė

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS	3
1. MIRTIS KAIP SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNYS	6
2. VALSTYBINĖS SOCIALINIO DRAUDIMO NAŠLIŲ IR NAŠLAIČIŲ PENSIJOS	10
2. 1. Valstybinės socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos	10
2. 2. Maitintojo netekimo pensijos Lietuvoje	17
2. 3. Ūkininkų našlių ir našlaičių pensijos Lenkijoje	18
3. SOCIALINĖS APSAUGOS IŠMOKOS, MOKAMOS PAGAL NELAIMINGŲ ATSITIKIMŲ DARBE IR PROFESINIŲ LIGŲ SOCIALINIO DRAUDIMO ĮSTATYMUS ...	22
3. 1. Periodinė išmoka	23
3. 2. Vienkartinė išmoka	25
4. SOCIALINĖS PARAMOS IŠMOKOS	28
4. 1. Parama mirties atveju (laidojimo pašalpa)	28
4. 2. Socialinės paramos išmokos be tėvų globos likusiems vaikams	32
5. SPECIALIOS SOCIALINĖS IŠMOKOS	38
5. 1. Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos Lietuvoje	38
5. 2. Socialinės apsaugos išmokos nukentėjusiųjų asmenų šeimos nariams	42
5. 3. Pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos	49
5. 4. Prezidento valstybinė našlių ir našlaičių renta	53
5. 5. Valstybinė signataro našlių ir našlaičių renta Lietuvoje	55
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	57
LITERATŪROS SĄRAŠAS	60
SANTRAUKA	69
SUMMARY	70
ANNOTATION	71

IVADAS

Temos aktualumas. Artimo žmogaus netektis yra didelis praradimas visiems mirusiojo šeimos nariams ir artimiesiems. Artimieji netenka tėvo, motinos, vaiko ar kito giminaičio. Žmogaus mirtis sukelia daug įvairių pasekmių. Jaučiamas praradimo, netekties skausmas. Tačiau kai kuriais atvejais artimojo mirtis sukelia kur kas rimtesnių pasekmių po jo likusiems artimiesiems ir jų tolesniam gyvenimui. Juk neretai pasitaiko, kad miręs asmuo buvo vienintelis šeimos maitintojas ir visa šeima pragyveno iš šio asmens uždirbamų pajamų. Šeimos maitintojas turėjo rūpintis savo sutuoktiniu, vaikais, o kartais ir kitais asmenimis, kurie gyveno kartu, kai šie dėl savo amžiaus ar sveikatos būklės negalėdavo prisidėti prie pakankamo šeimos pragyvenimo lygio užtikrinimo. Taigi, mirus šeimos maitintojui netenkama ne tik artimojo, bet dažnai ir vienintelio (pagrindinio) pragyvenimo šaltinio. Tada po šeimos maitintojo mirties jo išlaikomais ar turėjusiais teisę į išlaikymą nedarbingais asmenimis turi pasirūpinti valstybė. Tai ji daro per socialinės apsaugos sistemą, skirdama ir mokėdama tam tikras socialines išmokas maitintojo netekimo atveju. Kiekviena valstybė skirtingu mastu remia savo piliečius artimojo mirties atveju, skirtingi yra paramos dydžiai bei asmenų, galinčių pretenduoti į tokią paramą, ratas. Vienose socialinės apsaugos sistemose mokamos išmokos maitintojo netekimo atveju, susijusios su mirusiųjų gautomis pensijomis ar pensinėmis išmokomis iš valstybinių socialinio draudimo fondų bei su šeimos narių skaičiumi ir turimomis pajamomis. Kitose socialinės apsaugos sistemose yra numatytos papildomos išmokos, kurios nėra grindžiamos jokiais valstybinio socialinio draudimo ar kitomis specialiomis įmokomis ir kurios skiriamos tokiu pačiu pagrindu kaip ir maitintojo netekimo išmokos, mokamos iš valstybinių socialinio draudimo fondų, ir neretai dubliuoja minėtąsias išmokas. Tad kyla klausimas, kada maitintojo netekusiems artimiesiems valstybės skiriama parama yra pakankama. Ar užtenka mokėti socialinės apsaugos išmokas netekus maitintojo tik iš socialinio draudimo fondo, ar dar reikalingos ir papildomos išmokos? Be to, koks išmokų dydis galėtų būti laikomas pakankamu, kad tinkamai kompensuotų dėl maitintojo mirties prarastas pajamas?

Šiame darbe bus nagrinėjamos socialinės apsaugos išmokos maitintojo netekimo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje, šių išmokų skyrimo ir mokėjimo, išmokų teisinio reglamentavimo panašumai ir skirtumai abejose valstybėse. Lenkija buvo pasirinkta, nes abi valstybės sieja bendra istorija, glaudūs ekonominio ir socialinio bendradarbiavimo santykiai. Nagrinėdami socialinės apsaugos išmokas maitintojo netekimo atveju abejose valstybėse, atskleisime šių išmokų teisinio reglamentavimo panašumus ir skirtumus bei stengsimės identifikuoti kylančias problemas, susijusias su išmokų maitintojo netekimo atveju skyrimu ir mokėjimu. Šių dienų

realijos Lietuvoje parodė, kad teisinė bazė, reguliuojanti maitintojo netekimo išmokas, turi būti tobulinama. Maitintojo netekimo išmokos skiriamos asmenims, kurie ir taip turi pakankamai pajamų užsitikrinti tinkamą pragyvenimo lygį. Be to, kai kurių socialinių ir profesinių grupių atstovams mirus, jų šeimos nariams suteikiamos dvigubos socialinės garantijos - jiems mokamos kelios išmokos. Specialių (papildomų) socialinių išmokų skyrimą tam tikrų socialinių ir profesinių grupių atstovams kritikuoja tiek teisės mokslininkai, tiek pati visuomenė. Nagrinėdami Lenkijos Respublikos teisės aktus, palyginsime socialinių išmokų maitintojo netekimo atveju teisinį reglamentavimą šioje valstybėje.

Rašant magistro baigiamąjį darbą, susidurta su mokslinės literatūros nagrinėjama tema trūkumu. Nei Lietuvos, nei Lenkijos teisės literatūroje nėra pakankamai mokslinių darbų, kuriais būtų analizuojami socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju klausimai. Todėl didžiausią literatūros šaltinių dalį sudaro Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos teisės aktai ir teismų praktika, nes kai kuriais nagrinėjamos temos klausimais yra pasisakęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Atskiroms išvadoms ir darbo teiginiams naudotasi tokių autorių kaip J. Tartilas, R. Lazutka, A. Guogis, D. Bernotas, užsienio teisės specialistų darbais. Be to, darbe panaudoti kai kurie statistiniai duomenys, kurie atspindi realią maitintojo netekimo išmokų mokėjimo situaciją.

Darbo tema yra gan nauja ir aktuali, nes, kaip jau buvo minėta, mokslinių darbų, kuriais sistemiškai būtų išanalizuota maitintojo netekimo išmokų teisinė bazė, nėra pakankamai nei Lietuvoje, nei Lenkijoje. Darbo naujumą apsprendžia ir tai, kad darbe sistemiškai analizuojamos maitintojo netekimo išmokos bei pateikiami pasiūlymai, kaip patobulinti šių išmokų skyrimo ir mokėjimo tvarką.

Tyrimo objektas. Magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas yra socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju skyrimo ir mokėjimo tvarka Lietuvoje ir Lenkijoje.

Tyrimo dalykas. Tyrimo dalyką sudaro socialinės apsaugos išmokas maitintojo netekimo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje reglamentuojančių teisės aktų analizė.

Tyrimo tikslas. Šiuo tyrimu siekiama atskleisti socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju skyrimo ir mokėjimo panašumus ir skirtumus Lietuvoje ir Lenkijoje per teisinio reglamentavimo analizę bei palyginti ir įvertinti socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje teisinį reguliavimą.

Tyrimo uždaviniai.

1. Aptarti socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje rūšis.
2. Nustatyti socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje panašumus ir skirtumus, išanalizavus Lietuvos Respublikos ir Lenkijos

Respublikos teisės aktus, reglamentuojančius socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju skyrimą ir mokėjimą.

3. Aptarti socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje vaidmenį abiejų valstybių socialinės apsaugos sistemose.

Hipotezė. Socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju sistemos Lietuvoje ir Lenkijoje turi daugiau panašumų nei skirtumų.

Tyrimo metodai. Siekiant visapusiškai atskleisti tiriamą temą, darbe naudotasi įvairiais metodais – **sisteminės analizės, loginiu, lyginamuoju, lingvistiniu, aprašomuoju, teisės norminių aktų analizės.**

Darbo struktūra. Pirmajame skyriuje bus aptarta mirtis kaip vienas iš socialinės rizikos veiksnių bei priežastys, kodėl ji priskiriama prie socialinės rizikos veiksnių, taip pat bus apibrėžta, kas gali būti laikomas „maitintoju“ ir kokie ryšiai šį asmenį turi sieti su kitais šeimos nariais. Kituose magistro baigiamojo darbo skyriuose bus aptartos atskiros socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje rūšys, šių išmokų teisinis reglamentavimas. Taip pat bus atskleisti šių išmokų panašumai ir skirtumai abejuose valstybėse. Darbo pabaigoje pateikiamos bendros išvados ir pasiūlymai, kaip patobulinti socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju teisinę bazę Lietuvoje, literatūros sąrašas bei priedai.

1. MIRTIS KAIP SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNYS

Mirtis yra neišvengiamas įvykis kiekvieno žmogaus gyvenime. Vienas asmenis ji išstina anksčiau, kitus vėliau. Mirtis visada palieka pėdsaką žmonių gyvenime. Netekę artimojo, jaučiame emocinį skausmą, netektį, ilgesį. Tačiau mirtis sukelia ne tik emocines pasekmes. Neretai žmonės susiduria ir su tam tikromis finansinėmis problemomis, kai miršta artimas žmogus. Juk dažnai pasitaiko, kad miręs asmuo savo uždirbamomis pajamomis išlaikė artimuosius. Tokiu atveju vieno asmens mirtis gali būti viso ar dalies pragyvenimo šaltinio netektis kitiems jo paliktiems išlaikytiniams. Būtent dėl to mirtis daugelyje demokratių valstybių yra pripažįstama kaip viena iš socialinės rizikos veiksnių (Tartilas J., Vilnius, 2005, p. 98). **Socialinė rizika** – „tikėtini „ateityje galintys atsirasti įvykiai ar pavojai, kurių atsiradimas nebūtinai priklauso nuo apdraustojo asmens valios“¹ (dažniausiai tai pajamų praradimas dėl senatvės, nedarbo, mirties, ligos ar papildomos išlaidos vaikams auginti), ir nuo kurių padarinių yra numatytos socialinės apsaugos priemonės“². Šie įvykiai gali būti teigiami (pvz. vaiko gimimas) arba neigiami (pvz. mirtis). Be to, jie gali priklausyti nuo asmens valios arba ne. Docentas Arvydas Guogis mirtį socialine rizika laiko dėl dviejų priežasčių. Pirma, visuomenė šią socialinę riziką pripažįsta reikšminga. Antra, šios socialinės rizikos be visos visuomenės pagalbos šeima ar pavienis asmuo negali įveikti. Taigi, socialinė apsauga tam ir reikalinga, kad apsaugotų asmenis nuo pajamų praradimo (Guogis A. , Vilnius, 2008, p. 31).

Tiek Lietuvos, tiek Lenkijos socialinės apsaugos sistemų lėšomis kompensuojamos dėl artimo asmens netekties atsiradusios papildomos išlaidos bei netektos pajamos. Kiekvienas asmuo gali pasinaudoti teise į valstybės teikiamą socialinę apsaugą. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje³ (toliau – Konstitucija) kartu su kitomis asmeniui suteiktomis teisėmis ir laisvėmis yra įtvirtinta teisė į socialinę apsaugą. Konstitucijos 52 straipsnyje įtvirtintos nuostatos, laiduojančios piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Konstitucinis Teismas ne kartą yra pasisakęs dėl Konstitucijos 52 straipsnyje įtvirtintos teisės į socialinę apsaugą valstybės pareigos užtikrinti šią teisę. Aiškindamas šį Konstitucijos straipsnį, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota, o kiekvienas pilietis turi teisę į socialinę apsaugą. Visuomenė turi prisidėti prie tų savo narių išlaikymo, kurie dėl įstatymuose numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti. Socialiniam aprūpinimui yra pripažįstamas socialinės vertybės statusas.

---

¹ Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 7(2), P. 31.

² Guogis A. Socialinės politikos modeliai. – Vilnius: Eugrimas, 2000. – P. 73.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014

Valstybėje taikomos socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją ir padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimos socialinės rizikos (Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas). Taigi, maitintojo netekę asmenys yra reikalingi visuomenės paramos, o visuomenė, būdama solidarizuota, per socialinės apsaugos priemones suteikia šią paramą. Apsaugos pagrindai nuo Konstitucijoje nurodytų rizikų yra deleguojami specialioms įstatymams ir kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas: „pagal Konstitucijos 52 straipsnį įstatymų leidėjas, įgyvendindamas konstitucinį visuomenės solidarumo principą bei padėdamas asmeniui apsisaugoti nuo galimos socialinės rizikos ir kartu sudarydamas prielaidas kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove (o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga), privalo įstatymu nustatyti senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo atvejais“⁴. Konstitucijos 52 straipsnyje yra nurodytos pensijų ir socialinės paramos rūšys, kurios, anot Konstitucinio Teismo, garantuojamos tiems asmenims ir tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatymais. Vartojama sąvoka „Valstybė laiduoja“ reiškia, kad straipsnyje išvardytos pensijos (senatvės ir invalidumo) ir socialinė parama (nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo atvejais) būtinai turi būti nustatytos, nurodyti santykiai sureguliuoti įstatymais, o asmenys, atitinkantys įstatymuose nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė jiems skirtų pensiją ir ją mokėtų⁵. Konstitucijos 52 straipsnis taip pat nustato, kad gali būti numatytos ir kitokios pensijos ar socialinė parama. Prie tokių išmokų priskiriamos valstybinės pensijos⁶. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, valstybė laiduoja socialinę paramą maitintojo netekimo atveju, atsižvelgdama į Konstitucijoje įtvirtintą socialinės darnos imperatyvą. Valstybė yra konstituciškai įpareigota maitintojo netekusiems asmenims teikti atitinkamą socialinę paramą. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas socialinę paramą maitintojo netekimo atveju, turi tam tikrą diskreciją, kuri apima diskreciją nustatyti socialinės paramos maitintojo netekimo atveju rūšis, asmenis, kuriems skiriama konkreti socialinė parama, šios socialinės paramos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, diferencijuoti asmenims skiriamos socialinės paramos dydžius, jeigu objektyviai jų padėtis yra skirtinga. Kartu pažymėtina, jog ši parama turi būti tokia, kad užtikrintų žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas (Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. Nutarimas⁴). Kiekviena valstybė tai reglamentuoja skirtingai, nes socialinės apsaugos ir socialinės paramos santykių teisinio reguliavimo turinį ir apimtį lemia kiekvienos valstybės ir visuomenės ištekliai, materialinės bei finansinės galimybės.

---

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2010/n101214.htm>. Prisijungimo laikas: 2010-12-17

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2002/n020423.htm>. Prisijungimo laikas: 2010-11-09

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000210.htm> Prisijungimo laikas: 2010-02-20

Lenkijos Respublikos piliečiai tarp visų pagrindinių teisių taip pat turi teisę į socialinę apsaugą. Lenkijos Respublikos Konstitucijos⁷ 67 straipsnis nustato, kad pilietis turi teisę į socialinę apsaugą, kai dėl ligos, neįgalumo ar senatvės negali dirbti. Teisė į socialinę apsaugą taip pat suteikiama Lenkijos Respublikos piliečiui, kuris neturi darbo ne savo noru ir neturi kito pragyvenimo šaltinio. Minėtame straipsnyje teigiama, kad socialinės apsaugos pagrindai ir formos turi būti reglamentuoti atskiruose įstatymuose. Taigi, Lenkijos Respublikos Konstitucijoje deklaruojama teisė į socialinę apsaugą, kartu įpareigojant valstybės valdžios institucijas priimti specialius įstatymus, kurie smulkiau reglamentuotų galimybes pasinaudoti šia teise. Nors Lenkijos Respublikos Konstitucijoje aiškiai ir neišvardintos visos socialinės rizikos, o tarp jų ir žmogaus mirtis, kaip yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnyje, tačiau tai nereiškia, kad Lenkijos valstybė neteikia socialinės paramos, atsiradus bent vienai iš rizikų. Būtent priimti atskiri Lenkijos įstatymai ir nustato, kad socialinės apsaugos išmokos yra mokamos ir tokios socialinės rizikos kaip asmens mirtis atveju.

Teisės literatūroje teigiama, kad pagrindinis išmokų maitintojo netekimo atveju tikslas yra pajamų kompensavimas po asmens mirties likusiems šeimos nariams, kurie gyveno kartu su mirusiuoju. Maitintoju šeimoje yra laikomas asmuo, kuris uždirba pinigus iš savo darbinės veiklos ar gauna kitokias pajamas, iš kurių jis išlaiko save ir savo šeimos narius. Mirus tokiam asmeniui, šeimą neretai ištinka krizė – tiek emocinė, nes mirė artimas žmogus, tiek finansinė, nes šeima neteko pragyvenimo šaltinio, kuris kartais būna vienintelis. Tokiu atveju, kai patys likę šeimos nariai negali pasirūpinti pakankamomis pajamomis, reikalingomis pragyventi, šią pareigą perima valstybė, socialinės apsaugos sistemos lėšomis kompensuodama maitintojo netekimą bei padengdama netikėtai atsiradusias išlaidas. Tam ir yra skirtos maitintojo netekimo pensijos, kurios mokamos daugelyje demokratinių valstybių, tarp jų ir Lietuvoje bei Lenkijoje, ir yra vadinamos skirtingai – našlių ir našlaičių pensijomis, šeimos pensijomis, išlikimo pensijomis, prisitaikymo pensijomis. Kad ir kaip jos būtų vadinamos, jų paskirtis yra tokia pati – kompensuoti prarastas pajamas. Tačiau laikomasi nuomonės, kad toks kompensavimas negali būti amžinas. Visuomenėje vyrauja susitarimas, kad kiekvienas asmuo pats savo jėgomis turi užsidirbti lėšų pragyvenimui. Tad paskirtos maitintojo netekimo pensijos turėtų būti mokamos laikinai, kol kuris nors iš likusiųjų šeimos narių susiranda darbą ar įgyja pajamų pragyvenimui. Kai kuriose Europos valstybėse maitintojo netekimo pensija yra mokama palyginti trumpą laiką tarpą (pavyzdžiui, Švedijoje pergyvenusio sutuoktinio pensija mokama tik 10 mėnesių arba kol jausias vaikas sulauks 12 metų). Manoma, kad tokio laikotarpio užtenka, kad šeima susitaikytų su netektimi ir pradėtų pati rūpintis savo pragyvenimu (Tuominen, Laitinen-Kuikka,

---

⁷ The Constitution of The Republic of Poland // <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.
Prisijungimo laikas: 2010-10-05

2006). Lietuvoje ir Lenkijoje išmokos maitintojo netekimo atveju taip pat nėra mokamos besąlygiškai. Našlaičiams skiriamos socialinės apsaugos išmokos dažniausiai mokamos iki kol sulaukia įstatymuose nustatyto amžiaus arba kol atgauna darbingumą. Našlių pensijos paprastai mokamos iki kol asmuo, turintis teisę gauti šią pensiją, gyvena.

Kalbant apie socialinės apsaugos išmokas maitintojo netekimo atveju, iškyla klausimas, kokie šeimos nariai gali būti laikytini netekusiais maitintojo. Ar tai tik mirusiojo sutuoktinis ir vaikai, ar ir kiti giminaičiai? Lietuvos ir Lenkijos teisės aktų, reglamentuojančių įvairias išmokas maitintojo netekimo atveju, analizė leidžia teigti, kad šeimos narių ratas neapsiriboja vien tik sutuoktiniu ir vaikais. Lietuvos teisės aktuose šeimos narių ratas yra žymiai siauresnis nei pagal Lenkijos teisę. Lietuvoje maitintojo netekimo pensijos dažniausiai skiriamos mirusiojo vaikams (įvaikiams), sutuoktiniui, ir tik kai kuriais atvejais – tėvams. Tuo tarpu Lenkijoje išmokos netekus maitintojo skiriamos ne tik vaikams (įvaikiams) ir sutuoktiniui, bet ir tėvams, broliams ir seserims, vaikaičiams, kitiems globojamiems vaikams, o kai kuriais atvejais ir kitiems mirusiojo išlaikomiems asmenims. Taigi, Lenkijos įstatymai neapsiriboja artimos giminystės ryšio tarp mirusio šeimos maitintojo ir šeimos narių buvimu, o išplečia asmenų, turinčių teisę gauti maitintojo netekimo išmoką, ratą iki bet kurio mirusiojo išlaikomo asmens.

Apibendrinant galime teigti, kad mirtis kaip socialinės rizikos veiksnys yra pripažįstamas visose demokratinėse valstybėse, tarp jų ir Lietuvoje bei Lenkijoje. Abejose valstybėse teisę į socialinę apsaugą maitintojo netekimo atveju laiduoja pagrindiniai įstatymai – Konstitucijas. Tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje maitintojo netekimo išmokos yra skiriamos, kad būtų kompensuotos prarastos pajamos po asmens mirties likusiems šeimos nariams, kurie gyveno kartu su mirusiuoju. Asmuo, mokėdamas socialinio draudimo įmokas, įgyja teisę gauti pensijas ar kitas socialinio draudimo išmokas, o jo šeimos nariai apdraustojo mirties atveju įgyja teisę gauti maitintojo netekimo išmokas. Tad maitintojo netekimo išmokų forma mirusiojo šeimos nariams kompensuojamos prarastos pajamos.

Toliau bus aptartos atskiros socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju rūšys: valstybinės socialinio draudimo našių ir našlaičių pensijos, socialinės apsaugos išmokos, mokamos pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymus, socialinės paramos išmokos ir specialios socialinės išmokos.

2. VALSTYBINĖS SOCIALINIO DRAUDIMO NAŠLIŲ IR NAŠLAIČIŲ PENSIJOS

Valstybinės socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos yra bene labiausiai paplitusi socialinės apsaugos išmokų netekus maitintojo rūšis daugelyje demokratinių valstybių. Lietuva ir Lenkija nėra išimtis. Šiose valstybėse priimti įstatymai, reglamentuojantys valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką, esant įvairioms socialinėms rizikoms – senatvei, neįgalumui, taip pat ir mirčiai. Anot Prof. dr. Juozo Tartilo našlių pensijų įvedimą nulėmė logiški motyvai. Pirma, vienam žmogui reikia daugiau lėšų pragyventi nei dviem. Antra, pagal Konstitucijose įtvirtintas nuostatas valstybė laiduoja piliečių teisę gauti socialinę paramą našlystės, maitintojo netekimo atveju. Tačiau Prof. dr. J. Tartilas pažymi, kad šios pensijos skiriamos ne kiekvienam vienišiui, o tik tam, kuris paveldi draudimo teises iš savo sutuoktinio, kuris galbūt jų neišnaudojo iki galo⁸.

Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas (toliau – Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas)⁹, priimtas 1994 m. liepos 18 d., ir Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai¹⁰, numato tvarką, pagal kurią skiriamos ir mokamos valstybinės socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos (toliau – **našlių ir našlaičių pensijos**) mirus asmeniui, kuris nustatytą laiką pats mokėjo ar už kurį buvo mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Šių teisės aktų nustatyta tvarka taip pat mokamos maitintojo netekimo pensijos, paskirtos už asmenis, mirusius iki 1995 m. sausio 1 d. (toliau – **maitintojo netekimo pensijos**). Pagal Lenkijos Respublikos įstatymą dėl senatvės ir neįgalumo pensijų mokėjimo iš Socialinio draudimo fondo¹¹ (*Act on Retirement and Disability Pensions from the Social Insurance Fund*) (toliau – Pensijų įstatymas) mirusio asmens, kuris pats mokėjo socialinio draudimo įmokas arba už jį šios įmokos buvo mokamos, šeimos nariai turi teisę gauti **našlių ir našlaičių pensiją** iš Socialinio draudimo fondo. Ši pensija dar vadinama šeimos pensija. Vaikai našlaičiai, netekę abiejų tėvų, turi teisę gauti **našlaičio priedą**. Be to, Lenkijoje taip pat mokamos ūkininkų našlių ir našlaičių pensijos.

2. 1. Valstybinės socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos

Kiekviena valstybė skirtingai reglamentuoja, kokie asmenys turi teisę gauti socialines išmokas maitintojo netekimo atveju. Vienų valstybių socialinės apsaugos teisė numato šių

⁸ Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – P. 99

⁹ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555

¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1781

¹¹ Act on retirement pensions and disability pensions from the Social Security Fund <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764> // Prisijungimo laikas: 2010-09-21

išmokų skyrimą tik artimiausiems mirusiojo šeimos nariams – sutuoktiniui ir vaikams, kitose valstybėse vadovaujamosi platesniu požiūriu ir į šeimos narių ratą yra įtraukiami visi asmenys, kurie gyveno kartu su mirusiuoju ar buvo jo išlaikomi. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas ir Lenkijos Respublikos pensijų įstatymas kaip tik ir atspindi du skirtingus reglamentavimo variantus. Abejose valstybėse nustatytas skirtingas subjektų, turinčių teisę gauti maitintojo netekimo išmokas, ratas. **Lietuvoje** pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 34 straipsnio 1 dalies nuostatas teisę gauti našlių ir našlaičių pensijas turi mirusiojo (pripažinto mirusiu ar nežinia kur esančiu) asmens sutuoktinis ir vaikai (įvaikiai). Ši nuostata aiškiai nurodo, kad mirus asmeniui, kuris buvo šeimos maitintojas, tik patys artimiausi mirusiajam žmonės gali pretenduoti gauti našlių ir našlaičių pensijas. To paties įstatymo 34 straipsnyje yra nustatytos sąlygos, kurias turi atitikti mirusysis, kad jo sutuoktinis ir vaikai galėtų pretenduoti į našlių ir našlaičių pensiją. Asmuo mirties (pripažinimo mirusiu ar nežinia kur esančiu) dieną turėjo būti įgijęs teisę gauti valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją ar senatvės pensiją arba gauti vieną iš jų. Jei asmuo mirė po 1991 m. birželio 1 d., būtina sąlyga našlių ir našlaičių pensijai paskirti yra ta, kad mirusysis turėjo būti nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas (ši sąlyga netaikoma, jei asmuo mirė valstybėje, su kuria Lietuva yra sudariusi tarptautinę sutartį dėl pensijų mokėjimo). Skiriant našlių ir našlaičių pensiją už iki 1991 m. birželio 1 d. mirusius asmenis ši sąlyga nereikalaujama. Pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 35 straipsnio nuostatas našlių pensijos yra skiriamos mirusiojo (nustatyta tvarka pripažinto mirusiu ar nežinia kur esančiu) asmens sutuoktiniui, sulaukusiam senatvės pensijos amžiaus, nepriklausomai nuo jų amžiaus sutuoktinio mirties dieną. Taip pat našlių pensijos skiriamos asmenims, kurie buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki sutuoktinio mirties arba per 5 metus po sutuoktinio mirties, arba tuo metu, kai slaugė namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) iki 18 metų, pripažintus neįgaliaisiais, taip pat mirusiojo vaikus (įvaikius), kuriems nustatyta 75–100 procentų netekto darbingumo, jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais iki jiems sukankant 18 metų (Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 35 str. 1 d. 2 p.).

Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas taip pat numato pagrindus, kada našlių pensija nėra skiriama, o paskirtosios pensijos mokėjimas yra nutraukiamas. Pirmiausia, našlių pensija neskiriama, o jei ši pensija jau buvo paskirta, tai jos mokėjimas nutraukiamas našliui arba našlei dar kartą susituokus. Taip pat paminėtina, kad jei našlys arba našlė su mirusiuoju neturėjo vaikų ir santuoka nuo įregistravimo truko mažiau nei metus, tai tokiu atveju našlių pensija taip pat neskiriama. Ir trečia, našlių pensija neskiriama, o paskirtos pensijos mokėjimas nutraukiamas, jei teismo nuosprendžiu asmuo yra pripažintas kaltu už tyčinio nusikaltimo

mirusiajam, už kurį ši pensija skiriama ir mokama, padarymą (Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 34 ir 35 str.).

Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 38 str. nustatyta, kokie asmenys turi teisę gauti našlaičių pensijas. Visų pirma, ši teisė yra suteikiama mirusiojo vaikams arba įvaikiams iki 18 metų. Antra grupė asmenų, turinčių teisę gauti našlaičių pensiją, yra vyresni nei 18 metų vaikai, kurie turi teisę į šią pensiją, jei yra neįgalūs, jei jie pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų ir jeigu jie nuo 18 metų nuolat yra nedarbingi ar iš dalies darbingi. Nuo 2011 m. sausio 1 d. neįgalių našlaičių, turinčių teisę į našlaičių pensijas, ratas praplečiamas. Teisė gauti našlaičių pensiją suteikiama ir iki 2005 m. liepos 1 d. pripažintiems invalidais nuo vaikystės po 18 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki dienos, kurią jiems sukako 24 metai, ir jeigu jie nuo pripažinimo invalidais dienos nuolat yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai) (Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 38 str. 1 d.). Trečia grupė asmenų, turinčių teisę gauti našlaičių pensiją yra Lietuvos Respublikoje įregistruotų aukštųjų, profesinių ir bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir mokiniai, sukakę 18 metų, iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 24 metai. Kaip matome, teisė gauti našlaičių pensiją yra suteikiama tiek biologiniams mirusiojo vaikams, tiek įvaikiams. Be to, ši teisė jiems išlieka ir tada, kai šie asmenys yra įvaikinami. Tačiau pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą posūniai, podukros, globotiniai, rūpintiniai bei kiti asmenys, kuriuos mirusysis išlaikė, neturi teisės gauti našlaičių pensiją. Visais atvejais tam, kad našlaitis galėtų pretenduoti gauti našlaičių pensiją, mirusysis turi atitikti tokias pat sąlygas, kaip ir našlių pensijų skyrimo atveju. Mirusysis turi būti nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas, būti įgijęs teisę gauti netekto darbingumo ar senatvės pensiją (priklausomai nuo amžiaus mirties metu) ar vieną iš šių pensijų gauti. Jei našlaitis netenka abiejų tėvų, tada našlaičių pensija skiriama už kiekvieną iš mirusių tėvų. Nedarbingu ar iš dalies darbingu pripažintam našlaičiui teisė gauti našlaičių pensiją yra suteikiama tol, kol jis yra pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu. Tuo atveju, jei nedarbingu ar iš dalies darbingu jis buvo iki tos dienos, kurią sukako senatvės pensijos amžius, našlaičių pensija po senatvės pensijos amžiaus sukakties jau mokama visą laiką, kol asmuo gyvens (Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 38 str. 3 d.). Tačiau nedarbingu ar iš dalies darbingu pripažintas asmuo negali vienu metu gauti ir našlių, ir našlaičių pensiją. Jis turi pasirinkti vieną iš jų.

Lenkijoje pagal Pensijų įstatymą¹² asmenys turi teisę gauti šeimos pensiją, jeigu miręs apdraustas asmuo mirties dieną turėjo teisę gauti senatvės ar neįgalumo pensiją arba vieną iš šių pensijų gavo. Įstatymo 65 straipsnis taip pat nustato, kad vertinant, ar šeimos nariai turi teisę

---

¹² Act on retirement pensions and disability pensions from the Social Security Fund
<http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764> // Prisijungimo laikas: 2010-12-19

gauti šeimos pensiją, daroma prielaida, kad miręs asmuo buvo visiškai nedarbingas. Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, teisė gauti našlių ir našlaičių pensiją yra suteikiama ir šeimos nariams mirusiojo, kuris gavo išankstinę senatvės pensiją. Lyginant su Lietuva, Lenkijoje asmenų, kurie turi teisę gauti šeimos pensiją (prilyginama Lietuvos teisės aktų nustatyta valstybinei socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijai), ratas yra platesnis. Pagal Pensijų įstatymo 67 straipsnį be mirusiojo asmens sutuoktinio ir vaikų (įvaikių), kuriems teisė gauti valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijas yra numatyta ir pagal Lietuvos teisę, ši teisė yra suteikta ir mirusiojo vaikaičiams, sutuoktinio vaikams, mirusiojo broliams ir seserims, kitiems globojamiems vaikams, taip pat tėvams (įtėviams). Taigi, Lenkijos socialinio draudimo įstatymai suteikia teisę gauti tam tikras išmokas visiems maitintojo netekusiems asmenims, jei jie buvo mirusiojo išlaikomi.

Teisė gauti šeimos pensiją už mirusį šeimos maitintoją nėra suteikiama besąlygiškai. Šeimos nariai turi atitikti tam tikras sąlygas tam, kad jie galėtų gauti šią išmoką. Sąlygos gauti šeimos pensiją mirusiojo vaikams, įvaikiams, sutuoktinio vaikams (toliau – vaikai) atitinka sąlygas, numatytas Lietuvos teisės aktuose našlių ir našlaičių pensijai gauti. Esminis skirtumas pagal Lenkijos teisę yra vaiko amžius, iki kurio yra skiriamos šeimos pensijos. Lenkijoje vaikai turi būti nesukakę 16 metų, o jei mokosi Lenkijoje nustatyta tvarka įregistruotose bendrojo lavinimo ar aukštosiose mokyklose, tai iki jiems sukaks 25 metai. Be to, šeimos pensija vaikams skiriama nepaisant vaikų amžiaus, jei jie tapo neįgaliais iki jiems sukako 16 metų (arba 25 metai, jei jie mokosi). Lenkijoje išmokos maitintojo netekimo atveju skyrimas našlaičiams iki 25 metų amžiaus atrodo pagrįstesnis nei Lietuvoje, kai išmoka yra skiriama iki vaikas baigs mokytis arba iki kol sulauks 24 metų amžiaus. Lietuvoje vaikai našlaičiai ne visada spėja baigti mokslus iki 24 metų, tad paskutiniaisiais studijų metais jie nors ir mokosi, bet jau nebeturi teisės gauti našlaičių pensiją. Tad būtų visiškai pagrįstina pakeisti šią nuostatą ir, kaip ir Lenkijoje, pratęsti našlaičių pensijos mokėjimą iki 25 metų amžiaus. Pensijų įstatymo 69 straipsnis nustato, kad mirusiojo asmens vaikaičiai, broliai ir seserys bei kiti globjami vaikai turi atitikti tokias pat sąlygas kaip ir mirusiojo vaikai, kad galėtų gauti šeimos pensiją. Šie asmenys turi būti mirusiojo globjami ir išlaikomi ne mažiau nei metus iki asmens mirties. Taip pat jie neturi teisės gauti panašios pensijos už savo mirusius tėvus, o jei tėvai tebėra gyvi, tai pastarieji negali išlaikyti savo vaikų arba mirusiajam vaikų globa buvo suteikta teismo nustatyta tvarka.

Pagal Pensijų įstatymo 70 straipsnio nuostatas našliui ar našlei teisė gauti šeimos pensiją yra suteikiama, jei jie atitinka šias sąlygas:

- Mirusio sutuoktinio mirties dieną yra sulaukę 50 metų amžiaus;
- Yra nedarbingi;

- Augina mirusiojo vaikus, vaikaičius ar brolius ir seseris iki 16 metų, o jei mokosi, tai iki 18 metų, kurie turi teisę gauti šeimos pensiją.
- Slaugo mirusiojo vaiką, kuris yra neįgalus ir kuris turi teisę į šeimos pensiją.

Lenkijoje mirusiojo sutuoktiniui teisė gauti našlių pensiją išlieka ir tuo atveju, jei našlys ar našlė tapo nedarbingu ar nustojo auginti ar slaugyti mirusiojo vaikus per 5 metus nuo sutuoktinio mirties. Kitaip nei Lietuvoje, pagal Lenkijos teisę našlys ar našlė išsaugo teisę gauti šeimos pensiją ir tuo atveju, jeigu dar kartą susituokia. Be to, tokia teisė išlieka ir mirusiojo vaikui susituokus.

Pagal Pensijų įstatymą teisė gauti šeimos pensiją yra suteikta ir buvusiam mirusio asmens sutuoktiniui bei asmeniui, su kuriuo miręs asmuo negyveno santuokoje (faktiniam sutuoktiniui). Tokia teisė yra suteikiama, jeigu asmuo atitinka anksčiau išvardytas sąlygas bei įstatymo nustatyta tvarka gauna išlaikymą iš mirusiojo. Jeigu našlys ar našlė neatitinka išvardytų sąlygų ir neturi jokio pragyvenimo šaltinio, tada jis ar ji turi teisę gauti laikiną periodinę našlių pensiją vienerius metus po sutuoktinio mirties arba dvejus metus, jeigu mokosi tam tikros profesijos kvalifikacijai įgyti. Lietuvos teisės aktai tokios galimybės nenumato. Remiantis Pensijų įstatymo 71 straipsniu, mirusiojo tėvai turi teisę gauti šeimos pensiją, jeigu jie buvo mirusiojo išlaikomi, taip pat jei atitiko sąlygas, numatytas našlei ar našliui.

Našlių ir našlaičių pensijų dydis paprastai priklauso nuo mirusio asmens gautos ar paskirtos senatvės ar neįgalumo pensijos dydžio. Kiekviena valstybė numato tam tikrą tvarką, kaip yra skaičiuojamos našlių ir našlaičių pensijos, bei numato jų dydžius. **Lietuvoje** valstybinė socialinio draudimo našlių pensija yra valstybinės socialinio draudimo našlių pensijos bazinio dydžio, kurį tvirtina Vyriausybė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teikimu. Pagal įstatymą šis dydis negali būti mažesnis nei 70 litų. Taigi, dabar našlių pensija nepriklauso nuo mirusiojo asmens gautos pensijos dydžio. Remiantis Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – VSDF) duomenimis, 2009 metais valstybines socialinio draudimo našlių pensijas gavo 225832 asmenys, o vidutinė mėnesinė našlių pensija buvo 77,60 litų. Per 2010 metų pirmus du ketvirčius našlių skaičius padidėjo iki 226732 asmenų, o vidutinė pensija sumažėjo iki 72,46 litų¹³.

Našlaičių pensija skiriama visiems mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti šią pensiją. Visiems vaikams skiriama viena pensija. Pensijos dydis priklauso nuo likusių vaikų skaičiaus. Pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 39 str. 1 d., jei asmens mirties dieną lieka tik vienas ar du vaikai (įvaikai), ši pensija skiriama 50 procentų mirusiam asmeniui galėjusios priklausyti valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo pensijos dydžio,

¹³ Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos // <http://www.sodra.lt/index.php?cid=283>. Prisijungimo laikas: 2010-10-08

nustatyto asmenims, netekusiems 60–70 procentų darbingumo, jeigu miręs asmuo nebuvo sukakęs senatvės pensijos amžiaus, arba mirusiajam galėjusios priklausyti valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dydžio, jeigu jis jau buvo sukakęs senatvės pensijos amžių. Jeigu po asmens mirties lieka trys ar daugiau vaikų (įvaikių), tai kiekvienam iš jų skiriama po lygiai, tačiau bendra suma negali viršyti 100 procentų viso mirusiam asmeniui apskaičiuoto netekto darbingumo ar senatvės pensijos dydžio. Remiantis VSDF pateiktais duomenimis, 2009 metais valstybinės socialinio draudimo našlaičių pensijos buvo paskirtos 39561 asmeniui, o vidutinė našlaičių pensija siekė 298,30 litų. Tuo tarpu per pirmus du 2010 metų ketvirčius našlaičių pensiją gavo 42045 asmenys, o vidutinis pensijos dydis buvo 295 litai¹⁴.

Lenkijoje našlių ir našlaičių pensijos dydis mirusiojo šeimos nariams skaičiuojamas kiek kitaip nei Lietuvoje. Visiems šeimos nariams yra skiriama viena šeimos pensija. Kiekvienas šeimos narys, turintis teisę gauti šeimos pensiją, gauna po lygiai. Nėra atsižvelgiama, kas turi teisę gauti šeimos pensiją – ar sutuoktinis, ar vaikas, ar kitas išlaikomas giminaitis. Jeigu po asmens mirties tik vienas giminaitis turi teisę gauti našlių ir našlaičių pensiją, tai jam skiriama 85 procentų mirusiajam priklausiusios ar turėjusios priklausyti senatvės ar neįgalumo pensijos dydžio pensija. Jeigu lieka du giminaičiai, tai jiems abiem skiriama 90 procentų dydžio pensija. O jeigu trys ir daugiau giminaičių, tai visiems kartu skiriama 95 procentų dydžio pensija. Mokama šeimos pensija gali būti perskaičiuota, jeigu padaugėja ar sumažėja asmenų, kurie turi teisę gauti šeimos pensiją. Pagal Pensijų įstatymo 85 straipsnio 5 dalį šeimos pensija turi būti ne mažesnė nei 415 zlotų. Tai yra tik minimali išmoka, kurią gali gauti mirusio asmens šeimos nariai, nes šeimos pensijos dydis priklauso nuo mirusiojo gautos ar paskirtos senatvės ar neįgalumo pensijos dydžio. Taigi, šiuo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje pensijos netekus maitintojo skyrimo tvarka yra tokia pati. Lenkijos Pensijų įstatymas taip pat numato, kad našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų, prie šeimos pensijos dar papildomai yra skiriamas našlaičio priedas. Šiuo metu šis priedas yra 200 zlotų kas mėnesį (Pensijų įstatymo 76 str.). Lietuvoje visiškiems našlaičiams toks priedas nėra skiriamas. Remiantis Lenkijos Respublikos Socialinio draudimo institucijos (*Zakład Ubezpieczeń Społecznych*) pateiktais duomenimis, 2009 metais našlių ir našlaičių pensiją gavo 1233,5 tūkst. asmenų, o vidutinė šeimos pensija buvo 1388,29 zlotų (Social insurance in Poland. Information, facts (2010), 2010, p.45). Pensijų įstatymo 83 straipsnyje yra numatyta, kad asmenims, kurie neįgyja teisės gauti šeimos pensiją dėl tam tikrų aplinkybių, gali būti padaryta išimtis ir Lenkijos Socialinio draudimo institucijos prezidentas gali paskirti tokiam asmeniui šeimos pensiją išimties tvarka. Tokios pensijos yra mokamos iš valstybės biudžeto, o ne iš socialinio draudimo fondo. Šios išimties tvarka skiriamos šeimos

---

¹⁴ Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos // <http://www.sodra.lt/index.php?cid=283>. Prisijungimo laikas: 2010-10-08

pensijos galėtų būti prilyginamos Lietuvoje skiriamoms šalpos našlaičių pensijoms, kurios taip pat yra skiriamos, kai asmenys neįgyja teisės gauti kitokių pensijų ar pensinių išmokų. Lenkijos Socialinio draudimo institucijos prezidentas, priimdamas sprendimą dėl šeimos pensijos skyrimo išimties tvarka, atsižvelgia į maitintojo netekusių asmenų gaunamas pajamas ir sugebėjimą patiems užsitikrinti tinkamą pragyvenimo lygį.

Įstatymuose numatyta, kiek ir kokių socialinių išmokų asmuo gali gauti vienu metu. Lietuvoje ši sistema liberalesnė, nes asmenims yra suteiktos galimybės gauti dvi, kartais net ir tris pensijas. Lenkijoje vyrauja griežtesnė tvarka ir paprastai asmuo turi teisę gauti tik vieną iš jam priklausančių socialinių išmokų. Tačiau galimybė gauti kelias socialines išmokas vienu metu gali būti diskutuotinas dalykas, nes kai kuriais atvejais išmokos dubliuojasi, kadangi yra skiriamos už tą patį draudiminį įvykį.

Lietuvoje asmuo vienu metu gali gauti kelias pensijas ar pensines išmokas. Pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą našlių ir našlaičių pensijos gali būti mokamos kartu su kitomis pensijomis, paskirtomis ir mokamomis pagal šį įstatymą ar kitus įstatymus. Našlių arba našlaičių pensijos gali būti mokamos kartu su senatvės ar netekto darbingumo pensijomis, o jei asmuo turi teisę gauti ir našlių, ir našlaičių pensijas, tokiu atveju asmeniui yra skiriama didesnė pensija arba jo pasirinkimu viena iš šių pensijų (Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 5 str.). Pagal Valstybinių šalpos išmokų įstatymo¹⁵ 6 str. kartu su našlių ir našlaičių pensijomis asmenims gali būti skiriamos ir mokamos šalpos pensijos, o pagal 16 str. kartu su našlių pensija gali būti skiriama šalpos kompensacija. Valstybinių pensijų įstatymas¹⁶ numato, kad jei asmuo turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją ir valstybinę našlių pensiją (išskyrus nukentėjusiųjų asmenų valstybinę našlių pensiją), tai jo pasirinkimu yra mokama tik viena iš šių pensijų. Nuo 2011 m. sausio 1 d. tokia pat tvarka galios ir našlaičių pensijų atžvilgiu. Našlaitis, gaunantis ar turintis teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją ir valstybinę našlaičių pensiją, turės pasirinkti, kurią išmoką jis nori gauti (Valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymas¹⁷).

Kaip ir Lietuvos, taip ir Lenkijos valstybinio socialinio draudimo įstatymai nustato sąlygas, kiek ir kokių socialinių išmokų asmuo gali gauti vienu metu. Pagal Lietuvos teisės aktus asmuo gali gauti valstybinę socialinio draudimo našlių arba našlaičių pensiją kartu su kita jam priklausančia valstybine socialinio draudimo senatvės arba netekto darbingumo pensija (išskyrus išankstinę senatvės pensiją). Tuo tarpu Lenkijos Pensijų įstatymo 95 straipsnyje nurodyta, kad jei asmuo vienu metu turi teisę gauti senatvės, neįgalumo ar šeimos pensiją, tai jam mokama

¹⁵ Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1873; 2005, Nr. 71-2556

¹⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 101-2018

¹⁷ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2010, Nr. 139-7108

didesnioji arba jo pasirinkta pensija. Taigi, Lenkijoje asmeniui nėra suteikiama galimybė kartu su senatvės ar neįgalumo pensija dar gauti ir šeimos pensiją už mirusį šeimos narį.

Lenkijoje Pensijų įstatymas¹⁸ nenumato, kad asmuo, gaunantis šeimos pensiją, negali gauti jokių kitų pajamų. Tačiau įstatymas nustato tam tikrus apribojimus, kada šeimos pensijos mokėjimas yra sustabdomas. Šeimos pensijos mokėjimas gali būti sustabdytas, kai asmuo gauna pajamų, didesnių nei 130 procentų vidutinio darbo užmokesčio. Be to, šeimos pensija gali būti sumažinta tada, jei asmuo gauna pajamų, viršijančių 70 procentų vidutinio darbo užmokesčio, bet neviršijančių 130 procentų vidutinio darbo užmokesčio. Tokiu atveju, remiantis Pensijų įstatymo 104 straipsnio 8 dalies 3 punktu, paskirta išmoka yra mažinama 20,4 procento. Tačiau svarbu pažymėti, kad šeimos pensija gali būti sumažinta ar jos mokėjimas sustabdytas tik tam asmeniui, kuris gauna papildomų pajamų. Ši aplinkybė neturi įtakos kitų asmenų gaunamai šeimos pensijos daliai. Šeimos pensijų mokėjimo sustabdymas ar pensijos sumažinimas yra visai pateisinamas, nes našlių pensijų skyrimas asmenims, kurie ir be šių pensijų turi pakankamai lėšų pragyventi, prieštarautų šių pensijų skyrimo tikslui. Juk našlių pensijos yra skiriamos iš dalies kompensuoti prarastas pajamas netekus maitintojo, t.y. asmens, kuris finansiškai išlaikė šeimą. Šios pensijos turi užtikrinti likusiems šeimos nariams bent minimalias lėšas pragyventi. Taigi, jei mirusio asmens šeimos nariai ir be šeimos pensijų turi pakankamai lėšų, skirtų pragyvenimui, tai šiems asmenims šeimos pensijų mokėjimas gali būti sustabdytas. Lietuvoje Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas nenumato jokių ribojimų, jei asmuo, turintis teisę gauti našlių ir našlaičių pensiją, dar gauna ir kitokių pajamų (pvz., darbo užmokestį). Tokiu atveju, kitaip nei Lenkijoje, valstybinės socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos mokėjimas nėra sustabdomas, taip pat ši pensija nėra mažinama.

2. 2. Maitintojo netekimo pensijos Lietuvoje

Kaip jau buvo minėta anksčiau, be našlių ir našlaičių pensijų Lietuvoje taip pat vis dar mokamos iki 1995 m. sausio 1 d. galiojusių pensijų teisės aktų nustatyta tvarka už iki 1995 m. sausio 1 d. mirusius asmenis paskirtos maitintojo netekimo pensijos. Šios maitintojo netekimo pensijos yra mokamos tol, kol pasibaigs jų mokėjimo terminas ar kol vietoj jų bus paskirtos valstybinės socialinio draudimo senatvės ar netekto darbingumo pensijos. Jų skyrimo ir mokėjimo tvarką nustato Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai¹⁹.

---

¹⁸ Act on retirement pensions and disability pensions from the Social Security Fund
<http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764> // Prisijungimo laikas: 2010-09-21

¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 91-178

Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 5 str. 2 d. numato, kad maitintojo netekimo pensiją už iki 1995 m. sausio 1 d. mirusį asmenį turintiems teisę gauti asmenims ir tuo pačiu metu turintiems teisę gauti valstybinę socialinio draudimo senatvės, netekto darbingumo ar kitą pensiją, paskirtą pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą, asmens pasirinkimu gali būti mokama tik viena iš šių pensijų. Išimtis daroma tik jei asmuo turi teisę gauti našlaičių pensiją už kitą iš mirusių tėvų. Tokiu atveju našlaičių pensija gali būti mokama kartu su maitintojo netekimo pensija už kitą mirusį iki 1995 m. sausio 1 d. tėvą (motiną). Pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 2 dalies 7 punktą maitintojo netekimo pensiją gaunantis našlys ar našlė gali pasirinkti, kad vietoj šios pensijos jam ar jai būtų mokama našlio ar našlės pensija kartu su paties našlio ar našlės senatvės, išarnauto laiko, invalidumo ar netekto darbingumo pensija, jei jam/jai tai yra naudingiau.

Maitintojo netekimo pensijos yra mokamos tol, kol baigiasi jų skyrimo terminas. Pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 116 punktą šios pensijos mokamos iki vaikams sukanka 18 metų; mokiniais ir studentams mokyklų baigimo, bet ne ilgiau kaip iki šiems asmenims sukanka 24 metai; iki šeimos narys, kurio teisė gauti maitintojo netekimo pensiją priklauso nuo jo netekto darbingumo, atgauna darbingumą; iki šeimos narys, kurio teisė gauti maitintojo netekimo pensiją priklauso nuo jo senatvės pensijos amžiaus, gyvena. Remiantis VSDF duomenimis, antrąjį 2010 metų ketvirtį maitintojo netekimo pensijos vidutinis dydis buvo 480,78 litų²⁰. Maitintojo netekimo pensijų dydis yra didesnis už našlių ir našlaičių pensijų dydį. Be to, asmuo, turintis teisę gauti maitintojo netekimo pensiją ir kitą pensiją, turi pasirinkti tik vieną iš jų. Tad galima teigti, kad maitintojo netekimo pensijos pagal mokėjimo tvarką ir pačių pensijų dydį yra panašesnės į Lenkijoje skiriamas šeimos pensijas už mirusius artimuosius.

2.3. Ūkininkų našlių ir našlaičių pensijos Lenkijoje

Lenkijoje kitaip nei Lietuvoje socialiniu draudimu rūpinasi ne viena institucija, o kelios. Lenkijos ūkininkų socialinį draudimą vykdo specialus žemės ūkio socialinio draudimo fondas (*Agricultural social insurance fund (KRUS)*). Ūkininkų socialinio draudimo sistemą bei socialinių išmokų mokėjimo tvarką nustato 1990 m. Lenkijos Respublikos įstatymas dėl ūkininkų socialinio draudimo²¹ (*Act on Social Insurance for Farmers*) (toliau – Įstatymas dėl ūkininkų socialinio draudimo). Pagal Įstatymo dėl ūkininkų socialinio draudimo 1 straipsnio 1 dalį ūkininkų socialiniu draudimu draudžiami ūkininkai ir kartu su jais dirbantys šeimos nariai,

²⁰ Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos // <http://www.sodra.lt/index.php?cid=283>. Prisijungimo laikas: 2010-11-03

²¹ Act on social insurance of farmers // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-09-

kurie yra Lenkijos Respublikos piliečiai arba kurie turi nuolatinį leidimą gyventi Lenkijos Respublikoje, arba kurie yra Europos Sąjungos valstybės narės piliečiai. Įstatymas numato dvi socialinio draudimo rūšis, kai ūkininko šeimos nariams skiriamos maitintojo netekimo išmokos: pensijų socialinį draudimą bei nelaimingų atsitikimų socialinį draudimą. Šiame skyriuje bus nagrinėjamos **ūkininkų našlių ir našlaičių pensijos** bei **papildomos išmokos** abiejų tėvų netekusiems našlaičiams. Išmokas, mokamas apdraustajam mirus nuo nelaimingo atsitikimo ūkyje ar profesinės ligos, susijusios su darbu ūkyje tikslinga aptarti kitame skyriuje kartu su kitomis socialinės apsaugos išmokomis, mokamomis pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymus.

Pagal Įstatymo dėl ūkininkų socialinio draudimo 29 straipsnio 1 dalį teisę gauti ūkininkų našlių ir našlaičių pensiją turi apdrausto šiuo draudimu asmens, kuris mirties dieną turėjo teisę gauti senatvės ar neįgalumo pensiją arba tokią pensiją gavo, šeimos nariai. To paties straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad šeimos nariais yra laikomi mirusio apdraustojo našlys arba našlė, mirusiojo tėvai, vaikai, įvaikiai, sutuoktinio vaikai, taip pat mirusiojo vaikaičiai, broliai ir seserys bei kiti vaikai, kurie buvo mirusiojo globojami iki jie sulauks 18 metų amžiaus. Visi šie asmenys turi teisę gauti ūkininkų našlių ir našlaičių pensiją, jei atitinka sąlygas, kurios yra nurodytos Lenkijos Respublikos įstatyme dėl senatvės ir neįgalumo pensijų mokėjimo iš Socialinio draudimo fondo. Vaikai turi būti nesukakę 16 metų, o jei mokosi Lenkijoje nustatyta tvarka įregistruotose bendrojo lavinimo ar aukštosiose mokyklose, tai iki jiems sukaks 25 metai. Vaikaičiai, broliai ir seserys bei kiti globojami vaikai turi būti mirusiojo globojami ir išlaikomi ne mažiau nei metus iki asmens mirties, kad galėtų gauti šeimos pensiją. Našliui ar našlei teisė gauti šeimos pensiją yra suteikiama, jei jis (ji) yra atitinkamo amžiaus, nedarbingas ir augina ar slaugo mirusiojo vaikus.

Įstatymo dėl ūkininkų socialinio draudimo 30 straipsnis nustato ūkininkų našlių ir našlaičių pensijų dydžius, skyrimo ir mokėjimo tvarką. Pagal šį straipsnį visiems mirusio ūkininko šeimos nariams yra skiriama viena pensija. Ji dar yra vadinama šeimos pensija. Jei teisę gauti našlių ir našlaičių pensiją turi tik vienas mirusiojo šeimos narys, tai šiam asmeniui skiriama pensija susideda iš 85 procentų bazinės senatvės pensijos dydžio išmokos bei 50 procentų dydžio papildomos pensijos dalies išmokos. Jei teisę gauti ūkininkų našlių pensiją turi du ir daugiau mirusiojo šeimos narių, tai skiriama pensija didinama 5 procentais kiekvienam šeimos nariui. Minėtas įstatymas taip pat numato, kad jei apdraustas ūkininkas mirė dėl nelaimingo atsitikimo ūkyje arba profesinės ligos, susijusios su darbu ūkyje, tai tokiu atveju skiriama šeimos pensija ūkininko šeimos nariams yra didinama 10 procentų. Tačiau reikia pažymėti, kad paskirta ūkininkų našlių ir našlaičių pensija negali būti didesnė nei pensija, kurią gavo ar būtų gavęs mirusysis. Įstatymas dėl ūkininkų socialinio draudimo taip pat numato, kad našlaičiams,

netekusiems abiejų tėvų, kartu su paskirta šeimos pensija dar yra mokamas ir našlaičio priedas. Įstatymas nenustato šio priedo dydžio ir mokėjimo tvarkos. 31 straipsnis nukreipia į įstatymą dėl senatvės ir neįgalumo pensijų mokėjimo iš Socialinio draudimo fondo, kuriame paaiškinta, kokio dydžio ir kada mokamas paskirtas našlaičio priedas.

Kaip jau buvo minėta, mirusio ūkininko šeimos nariams mokama viena šeimos pensija. Tačiau įstatymas numato, kad paskirta ūkininkų našlių ir našlaičių pensija gali būti padalinta, jei to prašo pilnamečiai šeimos nariai, taip pat jei nepilnamečiai mirusiojo šeimos nariai, kurie turi teisę gauti šeimos pensiją, yra globojami kito asmens, bei jei yra kitų svarbių aplinkybių, kurios pateisintų šeimos pensijos padalinimą. Svarbu paminėti, kad pilnamečiams šeimos nariams, gaunantiems kokias nors pajamas iš ūkio veiklos, ūkininkų našlių pensijos mokėjimas sustabdomas ir ši pensija nemokama, kol asmuo nenustoja verstis šia ūkio veikla. Pagal įstatymą dėl ūkininkų socialinio draudimo, asmeniui už mirusį apdraustą ūkininką skiriama ir mokama tik viena pensija – didesnė arba asmens pasirinkta. Jei asmuo tuo pačiu metu turi teisę gauti šeimos pensiją pagal įstatymą dėl ūkininkų socialinio draudimo ir įstatymą dėl senatvės ir neįgalumo pensijų mokėjimo iš Socialinio draudimo fondo, tai asmeniui taip pat mokama tik viena pensija.

Apibendrinant valstybinių socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijų teisinį reglamentavimą Lietuvoje ir Lenkijoje, pastebime tam tikrų skirtumų, nors iš esmės socialinės apsaugos sistema yra panaši. Lyginant subjektų, turinčių teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijas ratą, dar kartą galime pabrėžti, kad Lietuvos ir Lenkijos teisė atspindi du skirtingus požiūrius į tai, kas gali būti laikomas šeimos nariu ir turėti teisę gauti maitintojo netekimo išmoką iš socialinio draudimo fondo. Lietuvoje apsiribojama šios teisės suteikimu tik artimiausiems mirusiojo šeimos nariams – sutuoktiniui ir vaikams (įvaikiams), o Lenkijoje subjektų ratas yra daug platesnis, įtraukiantis visus mirusiojo išlaikomus asmenis. Dėl to žymiai daugiau asmenų turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijas Lenkijoje. Lietuvoje tik mirusiojo sutuoktinis, atitinkantis nustatytas sąlygas, turi teisę gauti našlių pensiją, tačiau tokia teisė nesuteikta faktiniam sutuoktiniui ar mirusiojo sutuoktiniui dar kartą susituokus. Tuo tarpu Lenkijoje našlių pensija yra skiriama ne tik mirusiojo sutuoktiniui, bet ir faktiniam sutuoktiniui, antrą santuoką sudariusiam pergyvenusiam sutuoktiniui, mirusiojo tėvams, kurie atitinka nustatytas sąlygas. Daug daugiau asmenų turi teisę gauti ir našlaičių pensiją Lenkijoje. Be mirusiojo vaikų našlaičių pensija skiriama ir kitiems mirusiojo vaikus globojantiems asmenims, atitinkantiems nustatytas sąlygas. Be to, besimokantiems nustatyta tvarka įregistruotose aukštosiose mokyklose vaikams našlaičiams ši pensija mokam ilgiau nei Lietuvoje – iki kol vaikas sulauks 25 metų amžiaus. Lietuvoje į našlaičių pensiją gali pretenduoti tik mirusiojo vaikai (įvaikiai). Lyginant valstybinių socialinio

draudimo našlių ir našlaičių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką, taip pat pastebime tam tikrų skirtumų. Lietuvoje mirusiojo našliai (našlės) gauna nustatyto dydžio pensiją, kuri negali būti mažesnė nei 70 litų, o tai reiškia, kad ji yra visiems vienoda, nepaisant mirusiojo mokėtų įmokų dydžio, įgyto draudimo stažo trukmės, draudžiamųjų pajamų dydžio. Našlaičiams priklauso tam tikra procentinė mirusiajam gautos ar priklausiusios gauti pensijos dydžio dalis. Lenkijoje visi šeimos nariai gauna po lygiai, nepaisant to, kuris šeimos narys turi teisę gauti našlių ir našlaičių pensiją – sutuoktinis, vaikai ar tėvai.

3. SOCIALINĖS APSAUGOS IŠMOKOS, MOKAMOS PAGAL NELAIMINGŲ ATSTITIKIMŲ DARBE IR PROFESINIŲ LIGŲ SOCIALINIO DRAUDIMO ĮSTATYMUS

Viena iš valstybinio socialinio draudimo rūšių yra nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas (toliau – nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas). Tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje šis draudimas kompensuoja dėl draudiminių įvykių, tokių kaip nelaimingi atsitikimai darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo ar profesinės ligos ar kitais įstatymų numatytais atvejais, negautas pajamas tiems asmenims, kurie yra apdrausti šios rūšies draudimu, o jų mirties atveju – jų šeimos nariams. Draudiminiu įvykiu yra pripažįstami apdraustiems asmenims darbe įvykę nelaimingi atsitikimai ar profesinės ligos, kurie įvyko dirbant darbdavio nustatytu darbo laiku, dirbant darbo sutartyje sulgygtą darbą ar dirbant darbą, už kurį mokamas darbo užmokestis (Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo²² 6 str.). Draudiminiu įvykiu gali būti pripažintas ir įvykis, nutikęs pakeliui ar iš darbo, taip pat kitais atvejais, numatytais Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme. Panašiai draudiminiai įvykiai yra apibrėžiami Lenkijos įstatymuose.

Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas numato socialinio draudimo išmokų mirus nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu apdraustam asmeniui skyrimo sąlygas ir tvarką. Pagal Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 11 straipsnį apdraustajam mirus dėl draudiminio įvykio, jo šeimos nariams lygiomis dalimis išmokama **vienkartinė draudimo išmoka** arba **periodinė draudimo išmoka**. Lenkijoje egzistuoja dvi socialinės išmokos, skiriamos pagal Lenkijos Respublikos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą²³ (*Act of on social insurance in respect of accidents at work and occupational diseases*), t.y. **našlių ir našlaičių pensija** (arba šeimos pensija) ir nustatyto dydžio **vienkartinė kompensacija** už asmenį, mirusį dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos (Lenkijos Respublikos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 6 str.). Be to, pagal Įstatymą dėl ūkininkų socialinio draudimo asmeniui mirus dėl nelaimingo atsitikimo ūkyje ar profesinės ligos, susijusios su darbu ūkyje, šeimos nariai tai pat turi teisę gauti vienkartinę kompensaciją.

²² Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207

²³ Act on social insurance in respect of accidents at work and occupational diseases // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-02-23

3. 1. Periodinė išmoka

Periodinė išmoka, netekus maitintojo dėl nelaimingu atsitikimu darbe ar profesine liga pripažinto draudiminio įvykio, Lietuvoje ir Lenkijoje skiriama tam tikroms įstatymuose nurodytoms asmenų kategorijoms. **Lietuvoje** įvykus mirtinam draudiminių įvykiui **periodinę draudimo išmoką** turi teisę gauti mirusiojo išlaikomi nedarbingi asmenys, taip pat mirusiojo vaikai (įvaikiai). Įstatyme nurodytas platesnis subjektų, turinčių teisę gauti periodinę draudimo išmoką, ratas, lyginant su kitais socialinės apsaugos įstatymais (pavyzdžiui, Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas), kurie numato asmenų teisę gauti tam tikrą išmoką, mirus šeimos maitintojui. Pagal Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 26 straipsnį be mirusiojo sutuoktinio ir vaikų (įvaikių) iki 18 metų (o jei šie mokosi, – kol jiems sukaks 24 metai) ar vaikų (įvaikių), kurie pripažinti neįgaliais, periodinė draudimo išmoka gali būti mokama ir kitiems mirusiojo išlaikomiems nedarbingiems asmenims, pavyzdžiui, tėvams (įtėviams), nepaisant amžiaus ir darbingumo, jeigu jie nedirba ir prižiūri mirusiojo vaikus (įvaikius), vaikaičius, brolius ar seseris, – kol šiems sukaks 8 metai. Nustatant, ar asmuo turi teisę gauti periodinę draudimo išmoką už asmenį, mirusį nelaimingo atsitikimo darbe metu ar nuo ūmios profesinės ligos, svarbu įrodyti, kad asmenys buvo mirusiojo išlaikomi ir kad jie buvo nedarbingi. Tad mirusio asmens faktinis sutuoktinis taip pat turi teisę gauti periodinę draudimo išmoką, jei tik yra nedarbingas ir buvo išlaikomas mirusio asmens.

Lenkijoje teisės aktai numato panašią tvarką skiriant išmokas asmeniui mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos. Pagal Lenkijos Respublikos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 13 straipsnį mirusio apdrausto asmens šeimos nariai turi teisę gauti mėnesinę **našlių ir našlaičių pensiją** (dar vadinamą šeimos pensija), jeigu asmuo mirė dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos. Šią išmoką šeimos nariai turi teisę gauti ir tada, kai miršta asmuo, kuris buvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu ir jau gavo nedarbingumo pensiją dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos. Subjektų, kurie yra vadinami šeimos nariais ir kuriems yra suteikta teisė gauti našlių ir našlaičių pensiją, ratas yra panašus kaip ir skiriant šeimos pensiją pagal Pensijų įstatymą. Lenkijos Respublikos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 13 straipsnyje nustatyta, kad našlių ir našlaičių pensiją turi teisę gauti mirusio dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos asmens sutuoktinis, vaikai, įvaikiai, pergyvenusio sutuoktinio vaikai, mirusiojo broliai ir seserys, vaikaičiai, kiti globjami vaikai, jeigu jie buvo paimti globoti iki sulaukiant pilnametystės, taip pat tėvai, įtėviai, patėvis ir pamotė, jeigu jie gyveno kartu su mirusiuoju ir buvo jo išlaikomi.

Taigi, kaip matome, našlių ir našlaičių pensiją už asmenį, mirusį dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, gali gauti beveik visi mirusiojo šeimos nariai, jeigu jie gyveno kartu su mirusiuoju ir buvo jo išlaikomi. Tačiau buvęs sutuoktinis ar faktinis sutuoktinis neturi teisės gauti šios išmokos, nors šie asmenys ir buvo mirusiojo išlaikomi.

Lietuvoje visiems turintiems teisę į periodinę draudimo išmoką asmenims yra skiriama viena išmoka. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas numato, kad jos dydis yra toks kaip ir netekto darbingumo kompensacijos. Periodinė draudimo išmoka priklauso nuo apdraustojo gaunamų draudžiamųjų pajamų ir visiems gavėjams padalinama lygiomis dalimis. Ši išmoka mokama neatsižvelgiant, ar jos gavėjai gauna kitokių pajamų ar ne (Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 26 str. 3 d.). Tai reiškia, kad asmenys gali gauti periodinę draudimo išmoką ir kitas pensijas ar pensines išmokas pagal kitus įstatymus, taip pat gali gauti kitokių pajamų (pvz., darbo užmokestį). Čia iškyla tam tikra išmokų dubliavimosi problema. Pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą ir Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą už tą patį draudiminį įvykį mirusio asmens šeimos nariai turi teisę gauti ir periodinę draudimo išmoką ir valstybinę socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensiją, nors kitų išmokų atveju tai nėra numatyta.

Lenkijoje periodinės išmokos nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos atveju skiriamos pagal tokias pačias taisykles kaip ir Lenkijos Respublikos Pensijų įstatyme. Jeigu yra vienas išlaikytinis, tai skiriama 85 procentų mirusiojo gautos pensijos dydžio našlių pensija, jei du išlaikytiniai, tai skiriama 90 procentų mirusiojo gautos pensijos dydžio pensija, o jei trys ir daugiau išlaikytinių, tai skiriama 95 procentų mirusiojo gautos pensijos dydžio pensija. Kad ir kiek likę išlaikytinių po apdrausto asmens, mirusio dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, mirties, šeimos pensijos suma negali viršyti 95 procentų mirusiajam priklausiusios ar gautos pensijos. Lenkijos Socialinio draudimo institucijos duomenimis 2010 metais mažiausia našlių ir našlaičių pensija netekus artimojo dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos buvo 847,55 zlotai (Social insurance in Poland. Information, facts (2010), 2010, p.30). Kaip ir Pensijų įstatymas, taip ir Lenkijos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas numato galimybę našlaičiams gauti našlaičio priedą. Šio įstatymo 19 straipsnis numato, kad specialaus priedo skyrimo ir mokėjimo tvarka bei dydis yra tokie patys, kaip numatyta Pensijų įstatyme. Našlaičio priedas yra skiriamas abiejų tėvų netekusiems našlaičiams, o šio priedo suma šiuo metu yra 200 zlotų. Lietuvoje visiškiems našlaičiams tokia galimybė nėra numatyta. Lenkijos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 25 straipsnis nustato, kad asmuo vienu metu gali gauti tik vieną pensiją ar pensinę išmoką. Jei asmuo turi teisę gauti našlių ir našlaičių pensiją už mirusį dėl

nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos asmenį ir našlių ir našlaičių pensiją, mokamą pagal Pensijų įstatymą, tai jam mokama tik viena iš šių pensijų – didesnioji arba asmens pasirinkta pensija. Tai skiriasi nuo Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme nustatytos tvarkos, pagal kurią asmuo gali turėti kitų pajamų ir kartu gauti periodinę draudimo išmoką už asmenį, mirusį dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos (Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 26 str.).

3. 2. Vienkartinė išmoka

Tiek Lietuvos, tiek Lenkijos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymai numato galimybę šeimos nariams gauti vienkartinę išmoką maitintojo netekimo atveju, kuri turėtų kompensuoti staiga prarastas pajamas. **Lietuvos Respublikos** nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 17 straipsnis nustato, kad esant tokiom pačiom sąlygoms kaip ir periodinės draudimo išmokos skyrimo atveju, t.y. asmeniui mirus nuo nelaimingo atsitikimo darbe ar ūmios profesinės ligos, jo šeimai yra išmokama **vienkartinė draudimo išmoka**. Pagal šį straipsnį mirusiojo šeimos nariais yra laikomi jo sutuoktinis, nepilnamečiai vaikai (įvaikiai), kol jiems sukaks 18 metų (jei mokosi, tai kol jiems sukaks 24 metai), vyresni nei 18 metų mirusiojo vaikai (įvaikiai), pripažinti neįgaliais iki 18 metų, bei vaikai, gimę ne daugiau nei 300 dienų po jo mirties. Šeimos nariais taip pat pripažįstami mirusiojo tėvai (jtėviai). Įstatyme pateiktas baigtinis asmenų, turinčių teisę gauti vienkartinę draudimo išmoką mirus asmeniui, apdraustam nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, sąrašas, tad faktinis mirusiojo sutuoktinis neturi teisės gauti vienkartinės draudimo išmokos. **Lenkijoje vienkartinė kompensacija** gali būti skiriama tiems patiems šeimos nariams kaip ir našlių ir našlaičių pensija, t.y. visiems mirusiojo išlaikomiems asmenims, išskyrus buvusį ar faktinį sutuoktinį.

Analizuojant šios išmokos skyrimo tvarką ir dydžius Lietuvoje ir Lenkijoje, esama tam tikrų skirtumų. Lietuvoje vienkartinė draudimo išmoka yra lygi 100 dydžių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų. 2010 metų (einamųjų metų) draudžiamosios pajamos yra 1170 litų (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gruodžio 23 d. nutarimas „Dėl einamųjų 2010 metų draudžiamųjų pajamų, ribinio motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpos ir ribinio valstybinės pensijos dydžių patvirtinimo“). Taigi, mirus nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu apdraustam asmeniui, šeimos nariai turėtų teisę gauti daugiau nei 100 tūkst. litų siekiančią vienkartinę draudimo išmoką. Lenkijoje vienkartinės išmokos dydis priklauso nuo to, kiek asmenų turi teisę gauti šią išmoką. Lenkijos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 14 straipsnyje numatyta, kad jei

vienkartinę kompensaciją turi teisę gauti tik vienas asmuo, kuris yra mirusiojo sutuoktinis ar vaikas, tai jos dydis yra 18 vidutinių darbo užmokesčių, o jeigu kitas šeimos narys, tai 9 vidutinių darbo užmokesčių dydžio. 2009 m. vidutinis darbo užmokestis Lenkijoje buvo apie 3100 zlotų (Lenkijos Respublikos Centrinio statistikos biuro (*Central Statistical Office*)²⁴ duomenimis). Taigi, mirusiojo sutuoktinis ar vaikas gali gauti apie 55800 zlotų vienkartinę kompensaciją, o kiti šeimos nariai – 27900 zlotų išmoką. Jei teisę gauti kompensaciją turi sutuoktinis ir vienas ar keli vaikai, tada sutuoktiniui tenkančios išmokos dydis nesikeičia, o kiekvienas vaikiui išmoka padidinama 3,5 karto. Jeigu teisę gauti kompensaciją tuo pačiu metu turi daugiau nei vienas šeimos narys, kuris nėra sutuoktinis ar vaikas, tai tada ši išmoka yra taip pat padidinama 3,5 karto. Šiuo atveju nėra atsižvelgiama, kokio dydžio kompensaciją turi teisę gauti mirusiojo sutuoktinis ir vaikai. Jeigu miręs dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos asmuo prieš mirtį pats gavo kompensaciją už ilgalaikę ar nuolatinę žalą, patirtą dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, tai šeimos nariams skiriama vienkartinė išmoka yra sumažinama atitinkama suma. Kaip matome, Lietuvoje nustatyta paprastesnė vienkartinės išmokos skyrimo ir mokėjimo tvarka nei Lenkijoje. Lietuvoje vienkartinė išmoka remiasi einamųjų metų draudžiamosiomis pajamomis, o Lenkijoje vidutiniu darbo užmokesčiu. Šie dydžiai yra gana skirtingi, tad ir išmokų dydžiai ženkliai skiriasi. Tačiau skirti tokią didelę vienkartinę išmoką yra pateisinama, nes kartais nelaimingo atsitikimo metu ar nuo profesinės ligos miręs asmuo būna vienintelis šeimos maitintojas ir išlaikytojas. Mirus šeimos maitintojui likę šeimos nariai, jei jie buvo mirusiojo išlaikomi, bent kurį laiką gali turėti pakankamai lėšų pragyvenimui ir ši išmoka bent iš dalies kompensuotų su maitintojo praradimu susijusių pragyvenimo lėšų praradimą.

Lenkijoje be socialinės apsaugos išmokų pagal Lenkijos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą²⁵ dar yra mokamos ir vienkartinės kompensacijos pagal Įstatymą dėl ūkininkų socialinio draudimo. Pagal šį įstatymą ūkininkui mirus dėl nelaimingo atsitikimo ūkyje ar profesinės ligos, susijusios su darbu ūkyje, šeimos nariai turi teisę gauti tam tikrą kompensaciją. Įstatymo dėl ūkininkų socialinio draudimo 10 straipsnis nustato, kad šeimos nariais yra laikomi mirusiojo sutuoktinis, vaikai, vaikaičiai, broliai ir seserys, sutuoktinio vaikai, taip pat globojami vaikai, atitinkantis sąlygas, numatytas šeimos pensijai gauti. Be šių asmenų, šeimos nariai taip pat yra mirusiojo tėvai, tėviai, pamotė ar patėvis, jei jie gyveno kartu su mirusiuoju iki jo mirties dienos arba jei mirusysis juos išlaikė. Paskirtos vienkartinės kompensacijos dydis šeimos nariams priklauso nuo to, kuris šeimos narys

---

²⁴ Central Statistical Office // http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1630_ENG_HTML.htm // Prisijungimo laikas: 2010-12-19

²⁵ Act on social insurance in respect of accidents at work and occupational diseases // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-12-19

turi teisę gauti šią išmoką. Jeigu teisę gauti vienkartinę kompensaciją ūkininkui mirus dėl nelaimingo atsitikimo ūkyje ar profesinės ligos, susijusios su darbu ūkyje, turi tik vienas asmuo, kuris yra mirusiojo sutuoktinis ar vaikas, tai jam skiriama 100 procentų ūkininkui galėjusios priklausyti neįgalumo pensijos dydžio išmoka. Esant sutuoktiniui ir vienam ar keletui vaikų, vienkartinė kompensacija padidinama 20 procentų neįgalumo pensijos dydžio suma. Jeigu teisę į išmoką turi tik kuris kitas šeimos narys, tai kompensacija yra pusė mirusiajam galėjusios priklausyti neįgalumo pensijos dydžio. Paskirta vienkartinė kompensacija yra padalinama visiems turintiems ją gauti asmenims lygiomis dalimis. Jei miręs ūkininkas jau gavo kompensaciją dėl nelaimingo atsitikimo ūkyje ar profesinės ligos, susijusios su darbu ūkyje, tai šeimos nariams paskirta vienkartinė kompensacija yra atitinkamai mažinama.

Apibendrinant socialinės apsaugos išmokų, mokamų pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymus Lietuvoje ir Lenkijoje, teisinį reglamentavimą, matome, kad į šias išmokas gali pretenduoti daugiau asmenų nei kitų išmokų skyrimo atveju. Šiuo atveju net ir Lietuvos teisė nustato platesnį subjektų, turinčių teisę gauti išmokas dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar profesinių ligų, ratą. Ne tik mirusio asmens sutuoktinis ir vaikai yra laikomi šeimos nariais, kuriems reikia išlaikymo ir kuriems reikia kompensuoti dėl šeimos maitintojo netekimo atsiradusį pragyvenimo lėšų trūkumą. Kiti asmenys, tokie kaip mirusiojo tėvai, vaikaičiai, broliai ir seserys gali būti pripažinti šeimos nariais ir turėti teisę į socialines išmokas pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymus tokiomis pačiomis teisėmis kaip ir mirusiojo sutuoktinis ir vaikai. Lietuvoje ir Lenkijoje vienkartinių ir periodinių išmokų skyrimo ir mokėjimo tvarka iš esmės reglamentuojama panašiai. Tačiau Lenkijoje taikoma šiek tiek sudėtingesnė vienkartinės išmokos skyrimo tvarka. Skiriant vienkartinę kompensaciją, svarbu, kokie šeimos nariai pretenduoja ją gauti. Be to, subjektų skaičius svarbus skiriant abi išmokas Lenkijoje – vienkartinę kompensaciją ir mėnesinę našlių ir našlaičių pensiją. Lietuvoje nustatyta tvarka, mūsų nuomone, yra paprastesnė. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas nustato, kad jei asmuo turi teisę gauti kitą išmoką, mokamą pagal minėtą įstatymą (ligos pašalpa ar netekto darbingumo kompensaciją), ir tokią pačią išmoką pagal kitus įstatymus, tai jam skiriama tik viena išmoka. Tačiau išmokų, mokamų asmeniui mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, atveju įstatymai tokios tvarkos nenumato ir leidžia gauti išmokas ir pagal Lietuvos respublikos nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą, ir pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą. Toks teisinis reguliavimas turėtų būti taisytinas, keičiant atitinkamas galiojančių teisės aktų nuostatas.

4. SOCIALINĖS PARAMOS IŠMOKOS

Teisės literatūroje teigiama, kad socialinė parama yra tam tikra ekonominių ir socialinių priemonių visuma, apimanti piniginę paramą, kuri yra teikiama įvairiomis pašalpomis, ir socialines paslaugas, teikiant pagalbą asmenims nepiniginėmis formomis. Socialinė parama yra skiriama asmenims, kurie atitinka įstatymų nustatytu reikalavimus tokiai paramai gauti. Vienos socialinės paramos išmokos skiriamos tam, kad būtų kompensuotos asmenų patiriamos išlaidos. Kitų išmokų paskirtis yra užtikrinti, kad asmenims, kurie neturi pakankamai lėšų pragyventi, būtų suteikta minimali valstybės pagalba. Socialinės paramos išmokos mirties atveju skiriamos padengti tam tikras ypatingas išlaidas (pvz., laidojimo išlaidas, vaiko auginimo išlaidas). Šios išmokos teikiamos neatsižvelgiant į turinčio teisę jas gauti asmens turtinę padėtį ar gaunamas pajamas, taip pat neatsižvelgiant, ar asmuo turi teisę gauti išmokas pagal kitus įstatymus.

Šiame skyriuje bus aptartos socialinės paramos išmokos, skiriamos be tėvų globos likusiems vaikams, bei išmokos mirties atveju – laidojimo pašalpos.

4. 1. Parama mirties atveju (laidojimo pašalpa)

Mirtis asmenį dažnai ištinka netikėtai ir artimieji ne visada būna finansiškai pasirengę tokiam netikėtam įvykiui. Tokiu atveju, kad būtų sumažintos patiriamos išlaidos, valstybė teikia tam tikrą socialinę paramą. Paramos tikslas yra iš dalies kompensuoti išlaidas, kurias asmenys patiria, laidodami mirusįjį. **Laidojimo pašalpa** mokama asmens mirties atveju jį laidojančiam šeimos nariui ar kitam asmeniui. Šios pašalpos skyrimo ir mokėjimo tvarką Lietuvoje reglamentuoja 1993 m. priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas dėl paramos mirties atveju²⁶ (toliau – Įstatymas dėl paramos mirties atveju). Lenkijoje laidojimo pašalpos skyrimo ir mokėjimo tvarka yra nustatyta Lenkijos Respublikos įstatyme dėl senatvės ir neįgalumo pensijų mokėjimo iš Socialinio draudimo fondo²⁷ (*Act on Retirement and Disability Pensions from the Social Insurance Fund*) (toliau – Pensijų įstatymas).

Lietuvoje pagal Įstatymo dėl paramos mirties atveju 1 str. laidojimo pašalpa yra mokama mirus Lietuvos Respublikos piliečiui, kuris nuolat gyveno Lietuvos Respublikoje, užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, kuris turėjo leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje, bei pabėgėlio statusą turinčiam asmeniui. Minėtas įstatymas taip pat numato, kad laidojimo pašalpa mokama ir tada, kai aukščiau išvardytiems asmenims gimsta negyvas vaikas. Tokiu atveju pašalpa išmokama vienam iš gimusio negyvo kūdikio tėvų. Šią

²⁶ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl paramos mirties atveju“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 73-1371

²⁷ Act on retirement pensions and disability pensions from the Social Security Fund // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-02-22

išmoką gali gauti bet kuris asmuo, kuris pateikia dokumentus, įrodančius, kad būtent jis laidoja mirusį ir jam tenka su laidojimu susijusios išlaidos. Šiuo atveju yra visai nesvarbu, kokie giminystės ryšiai sieja mirusį su jį laidojančiu ir laidojimo išlaidas apmokančiu asmeniu. Be to, skiriant laidojimo pašalpą nei mirusiojo, nei jį laidojančio asmens turtinė padėtis ar gaunamos pajamos nėra svarbu. Nėra keliamos jokios papildomos sąlygos šiai išmokai gauti. Tuo tarpu Lenkijoje laidojimo pašalpa skiriama ne už bet kurį mirusį asmenį, o tik už tuos, kurie priklauso vienai iš Pensijų įstatyme numatytų grupių. Pažymėtina, kad Lietuvoje ši išmoka nemokama tik tada, jei asmuo yra laidojamas valstybės ar savivaldybės lėšomis (Įstatymo dėl paramos mirties atveju 1str. 4 d.).

Lenkijoje Pensijų įstatymo 3 straipsnis nustato, kad mirusio asmens šeimos nariai ar kiti mirusį laidojantys asmenys turi teisę gauti laidojimo pašalpą, kuri iš dalies padengtu artimiesiems tenkančias laidojimo išlaidas. Laidojimo pašalpa mokama mirus apdraustam valstybiniu socialiniu draudimu, pensininkui, asmeniui, kuris atitiko sąlygas senatvės ar neįgalumo pensijai gauti, taip pat apdraustojo ar pensininko šeimos nariui. Šeimos nariais laikomi asmenys, kurie turi teisę gauti šeimos pensiją ir pagal Pensijų įstatymą. Be mirusiojo asmens artimųjų teisė gauti laidojimo pašalpą yra suteikta mirusiojo darbdaviui, socialinės pagalbos centrui, seniūnijai, apskričiai, taip pat bažnyčiai arba religinės bendruomenės juridiniam asmeniui, jei jie padengė laidotuvių išlaidas. Skirtingai nei Lenkijoje Lietuvos Respublikos paramos mirties atveju įstatyme nenurodyta, kad parama skiriama juridiniam asmeniui ar kitam ne fiziniam asmeniui. Taigi, manytume, kad jei juridinis asmuo nėra finansuojamas valstybės ar savivaldybės lėšomis, tai tokiu atveju parama mirties atveju yra skiriama, jei šis asmuo apmokėjo išlaidas, patirtas laidojant mirusį. Pensijų įstatymas taip pat numato, kad jeigu asmuo yra laidojamas iš valstybės ar politinės arba visuomeninės organizacijos lėšų, šeimos nariai vis tiek turi teisę gauti atitinkamą laidojimo pašalpą, proporcingą turėtoms išlaidoms. Parama mirties atveju taip pat mokama ir tais atvejais, kai apdraustasis mirties dieną gavo ligos, reabilitacijos ar motinystės pašalpą. Įstatymo dėl ūkininkų socialinio draudimo 35 straipsnyje nurodyta, kad asmenys, laidojantys artimąjį, taip pat turi teisę gauti laidojimo pašalpą, kuri skiriama iš dalies kompensuoti laidojimo išlaidas tokiais atvejais:

- mirus apdraustajam ūkininkui;
- mirus asmeniui, kuris turėjo teisę gauti senatvės ar neįgalumo pensiją;
- mirus asmeniui, kuris buvo apdraustojo šeimos narys ir kuris buvo apdraustojo išlaikomas ir turėjo teisę į šeimos pensiją.

Laidojimo pašalpa mirusio ūkininko artimiesiems yra skiriama ir mokama pagal nuostatas, numatytas Pensijų įstatyme. Jei teisę į laidojimo pašalpą turi keli asmenys, tai ši pašalpa yra padalinama visiems asmenims lygiomis dalimis. Be to, jei asmuo turi teisę gauti

laidojimo pašalpa pagal Įstatymą dėl ūkininkų socialinio draudimo ir pagal kitą įstatymą, tai pašalpa yra išmokama, remiantis kitu įstatymu.

Laidojimo pašalpos mokėjimo tvarka Lietuvoje ir Lenkijoje yra panaši. Nuo 2008 m. sausio 1 d. **Lietuvoje** laidojimo pašalpa yra 8 bazinių socialinių išmokų (toliau – BSI) (iki 2009 m. sausio 1 d. – minimalių gyvenimo lygių (MGL)). Tai yra vienkartinė išmoka, kurią gauna mirusio asmens artimieji. Šiuo metu bazinė socialinė išmoka yra 130 litų (Vyriausybės nutarimas „Dėl bazinės socialinės išmokos dydžio patvirtinimo“²⁸). Taigi, laidojimo pašalpa už vieną mirusį asmenį yra 1040 litų. Ši išmoka yra tvirto dydžio ir visiems vienoda. Skiriant šią paramą nei mirusiojo, nei jį laidojančio asmens turimos pajamos ar turtinė padėtis nėra svarbu. Taip pat neatsižvelgiama į mirusįjį laidojančių asmenų poreikius. Ilgą laiką laidojimo pašalpos dydis nekito, nes Vyriausybė nedidino bazinės socialinės išmokos dydžio. Per tą laikotarpį laidojimo paslaugos žymiai pabrango ir asmenys, ypač nepasiturintys, dėl lėšų stokos susidūrė su didelėmis mirusiojo laidojimo problemomis. Todėl 8 BSI dydžio laidojimo pašalpos yra svari parama asmens mirties atveju jį laidojantiems asmenims. Dėl laidojimo pašalpos asmuo turi kreiptis pagal gyvenamąją vietą į savivaldybės administraciją per 6 mėnesius nuo teisės į šią išmoką atsiradimo dienos ir parama yra suteikiama per 24 valandas. **Lenkijoje** laidojimo pašalpa taip pat yra vienkartinė. Šios paramos dydis yra 200 procentų šalyje buvusio vidutinio darbo užmokesčio, kuris buvo nustatytas asmens mirties dieną. 2008 metais laidojimo pašalpa buvo 5799,66 zlotai (Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2008), o nuo 2010 metų birželio – 6632,76 zlotai (Social insurance in Poland. Information, facts (2010), 2010, p.58). Kreiptis dėl laidojimo pašalpos skyrimo mirusiojo artimieji turi per 12 mėnesių nuo asmens mirties. Jei artimieji šį terminą praleidžia, jie nebetenka teisės gauti šią išmoką. Tuo tarpu Lietuvoje praleidus terminą dėl svarbių priežasčių, jis gali būti atnaujintas, jei teismas pripažįsta termino praleidimo priežastį svarbia. Taigi, Lenkijoje parama mirties atveju yra kelis kartus didesnė nei Lietuvoje. Be to, kaip pastebėjome, Lenkijoje laidojimo pašalpa apskaičiuojama pagal vidutinį darbo užmokestį, o Lietuvoje – pagal bazinę socialinę išmoką. Lietuvoje ir Lenkijoje šių pašalpų dydžiai skiriasi, nes valstybių ekonominė situacija ir finansinės galimybės finansuoti šią paramą yra skirtingos.

Be laidojimo pašalpų Lietuvos įstatymai numato ir kitas išmokas asmenims laidojantiems socialinės apsaugos išmokų gavėjus. Valstybinių šalpos išmokų įstatymas numato, kad mirus asmeniui, kuris gavo šalpos išmoką, jį laidojantiems asmenims yra išmokama šalpos išmoka už tą mėnesį, kurį asmuo mirė. Be to, išmokos gavėją laidojantiems asmenims dar išmokama ir mirusiajam priklausiusios šalpos išmokos dydžio dviejų mėnesių suma. Tokia pat tvarka

---

²⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. gruodžio 30 d. Nutarimas Nr. 1366 „Dėl bazinės socialinės išmokos dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 150-6099

numatyta ir Valstybinių pensijų, Teisėjų valstybinių pensijų²⁹, Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų bei Mokslininkų valstybinių pensijų laikinajame³⁰, įstatymuose. Pagal šiuos įstatymus valstybinės pensijos gavėjams mirus, juos laidojantiems asmenims yra išmokama pensija už mirties mėnesį, jei ji dar nebuvo išmokėta, bei valstybinės pensijos dydžio suma už vieną mėnesį. Anksčiau mirusįjį laidojantiems asmenims buvo išmokama ne vieno, o dviejų mėnesių mirusiam asmeniui priklausiusios valstybinės pensijos dydžio suma.

Lenkijoje tokio tipo papildomos išmokos nėra mokamos. Nors laidojimo pašalpos skyrimas numatytas ir pagal kitus specialius įstatymus, tačiau tai iš esmės yra ta pati parama mirties atveju, skiriama tam tikros profesijos ar statuso asmenims. Karių ir jų šeimos narių pensijų įstatymas nustato, kad mirus kariui jo šeimos nariams yra išmokama laidojimo pašalpa. Tokia pati tvarka yra nustatyta ir Nukentėjusiųjų kare ir jų šeimos narių aprūpinimo įstatyme. Žuvusių ar mirusių Antrojo Pasaulinio karo metais karių šeimos nariams už mirusį karį, kuris gaudavo neįgalumo pensiją, taip pat yra mokama laidojimo pašalpa. Tačiau minėti įstatymai nenumato, kad be laidojimo pašalpos šeimos nariams dar papildomai yra išmokama vieno ar dviejų mėnesių gautos pensijos dydžio išmoka. Lenkijos įstatymai numato, kad jei asmuo turi teisę gauti laidojimo pašalpą pagal Pensijų įstatymą ir pagal kitą įstatymą, tai jam gali būti išmokama tik viena pašalpa.

Apibendrinat laidojimo pašalpos skyrimo tvarką Lenkijoje ir Lietuvoje pastebime, kad laidojimo pašalpa yra skiriama bet kuriam mirusįjį laidojančiam asmeniui, ir giminystės ryšio buvimas nėra esminė sąlyga šiai išmokai gauti. Tiek Lietuvos, tiek Lenkijos teisės aktai numato, kad ši parama gali būti skiriama ir fiziniam, ir juridiniam asmeniui. Tačiau pažymėtina, kad Lietuvoje šis juridinis asmuo negali būti finansuojamas iš valstybės ar savivaldybės lėšų. Be to, Lietuvoje laidojimo pašalpa nemokama, jei asmuo laidojamas valstybės ar savivaldybės lėšomis. Tuo tarpu Lenkijoje laidojant asmenį valstybės lėšomis, artimieji gali gauti tam tikrą dalį paramos. Lenkijoje parama mirties atveju yra kelis kartus didesnė nei Lietuvoje, tačiau Lenkijos įstatymai nenumato be laidojimo pašalpos dar papildomai gauti tam tikras išmokas pagal kitus įstatymus. Lietuvoje, skirtingai nei Lenkijoje, tokia tvarka yra numatyta. Mirus pensijų ar pensinių išmokų gavėjui, jį laidojantiems asmenims yra išmokama už mirties mėnesį mirusiajam priklausiusi pensija, jei ji dar nebuvo išmokėta, ir dar vieno arba dviejų mėnesių pensijos dydžio išmoka. Taigi, tai yra kaip tam tikra papildoma parama mirties atveju.

---

²⁹ Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3088

³⁰ Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 1-4

4. 2. Socialinės paramos išmokos be tėvų globos likusiems vaikams

Globos išmokos

Lietuvos ir Lenkijos įstatymai taip pat numato tam tikrų išmokų skyrimą vaikams, likusiems be tėvų globos. Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje šios išmokos yra **globos (rūpybos) išmoka** bei **vienkartinė išmoka įsikurti**. Šių išmokų skyrimo ir mokėjimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (toliau – Išmokų vaikams įstatymas). Lenkijoje vaikams, likusiems be tėvų globos, įstatymai taip pat numato tam tikros paramos teikimą. Pagal Socialinės paramos įstatymą³¹ (*Ustawa o pomocy społecznej*) vaiko globėjai turi teisę gauti tam tikrą **išmoką už vaiko globą**.

Lietuvoje pagal Išmokų vaikams įstatymo³² 8 straipsnį vaikams, kuriems nustatyta globa (rūpyba) šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos institucijoje, skiriama tam tikro dydžio išmoka. Globos (rūpybos) išmokos paskirtis yra paremti asmenis, kurie likę be tėvų globos ir kuriuos globoja atskiri asmenys. Ši išmoka yra pastovaus ir vienodo dydžio. Taigi, ji nepriklausanti nuo globėjų (rūpintojų) gaunamų pajamų ar turtinės padėties, taip pat nuo vaikų poreikių. Našlaičiams, kuriems nustatyta globa (rūpyba) šeimoje ar vaikų globos institucijoje, skiriama 4 bazinių socialinių išmokų (anksčiau – MGL) dydžio išmoka per mėnesį, o našlaičiams, globojamiems šeimynoje, skiriama 8 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka per mėnesį. Šios išmokos mokėjimas tęsiamas ir vaikui sulaukus pilnametystės. Šiuo atveju, jei pilnametis vaikas mokosi pagal bendrojo lavinimo programą, pagal formaliojo profesinio mokymo programą ar studijuoja aukštojoje mokykloje pagal dieninės studijų formos nuosekliųjų studijų programą ar nuolatinės studijų formos programą, jam yra ir toliau mokama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka, bet tik iki šiam vaikui sukaks 24 metai (Išmokų vaikams įstatymo 8 str. 2 d.). Minėtas įstatymas taip pat numato, kad kiekvienas globojamas vaikas dar turi teisę gauti 0,75 bazinės socialinės išmokos dydžio mėnesinę išmoką iki jam sukaks 3 metai, o nuo 3 iki 18 metų (arba 21 metų, jei mokosi) – 0,4 bazinės socialinės išmokos dydžio mėnesinę išmoką (Išmokų vaikams įstatymo 6 str. 5 d.). Išmokų vaikams įstatymas nustato tam tikrus apribojimus globos (rūpybos) išmokos gavėjui. Jei šis asmuo kartu su globos (rūpybos) išmoka gauna ir našlaičio pensiją, tai jam globos (rūpybos) dydis yra atitinkamai mažinamas našlaičio pensijos dydžiu. Kyla klausimas, ar toks mažinimas yra pagrįstas. Juk vaikas našlaičių pensiją gauna už savo mirusį tėvą ar motiną, kuris mokėjo socialinio draudimo įmokas. Taigi, našlaičių pensijos paskirtis yra kompensuoti prarastas pajamas, kurios susijusios su maitintojo netekimu. Tuo tarpu globos (rūpybos) išmoka skirta paremti be tėvų globos likusius vaikus, užtikrinti jų minimalius

³¹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. O pomocy społecznej // <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20040640593>. Prisijungimo laikas: 2010-11-24

³² Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 89-1706; 2004, Nr. 88-3208

poreikius. Tad mūsų nuomone, ši išmoka neturėtų būti mažinama, jei asmuo su globos (rūpybos) išmoka turi teisę gauti našlaičių pensiją.

Pasibaigus našlaičio globai (rūpybai) dėl pilnametystės, santuokos sudarymo ar emancipacijos, jam dar yra skiriama vienkartinė išmoka įsikurti (Išmokų vaikams įstatymo 9 str. 1 d.), kuri taip pat kaip ir globos (rūpybos) išmoka yra pastovaus dydžio, siejama su bazine socialine išmoka. Vienkartinės išmokos įsikurti dydis nuo 2009 m. sausio 1 d. yra 75 bazinės socialinės išmokos, t.y. 9750 litų. Taigi, visiems našlaičiams skiriama tokio pat dydžio išmoka įsikurti, neatsižvelgiant į vaikų poreikius ar turtinę padėtį. Ši išmoka nėra mokama pinigais, išskyrus tais atvejais, kai lieka neišnaudota mažesnė nei 1 bazinės socialinės išmokos dydžio išmokos dalis. Įstatymas numato, kaip vienkartinė išmoka gali būti panaudota. Toks teisinis reguliavimas padeda užtikrinti, kad ši išmoka būtų panaudota pagal paskirtį, t.y. kad asmuo pasirūpintų gyvenamąja vieta ar reikalingais buities daiktais. Asmuo, gavęs šią išmoką, gali ją panaudoti būstui įsigyti ar išsinuomoti, būsto remontui, baldams, buitinei technikai, namų apyvokos reikmenims įsigyti, studijų kainai padengti, žemės sklypui įsigyti. Taigi, valstybė, skirdama šią paramą, sudaro galimybę našlaičiui, pasibaigus jo globos (rūpybos) laikui, pradėti savarankišką gyvenimą ir įsigyti tam tikrų savarankiško gyvenimo pradžiai reikalingų daiktų.

Lenkijos Respublikos socialinės paramos įstatymas numato, kad be tėvų globos likusių vaikų laikiniams ar nuolatiniais globėjams mokama tam tikra išmoka, kuri skirta padengti šių vaikų išlaikymo išlaidas ir/ar patenkinti jų poreikius. Pagal šį įstatymą vaikai gali būti globojami šeimoje arba tam tikruose globos namuose. Taip pat numatyta, kad globėjais gali tapti asmenys, kurie yra vaiko giminaičiai (pavyzdžiui, seneliai, dėdės ar tetos, vyresni broliai ar seserys), arba vaikui svetimi asmenys, kurie turi atitikti įstatyme numatytas sąlygas globėjams. Skiriamos finansinės paramos dydis pagal įstatymą priklauso nuo vaiko amžiaus, sveikatos būklės bei kriminalinės praeities ir remiasi tam tikra bazine suma, kuri nurodyta Socialinės paramos įstatyme ir kuri yra 1621 zlotai (Socialinės paramos įstatymo 78 str. 2 d.). Socialinės paramos įstatymo 78 straipsnis numato, kokio dydžio išmoka yra mokama priklausomai nuo vaiko amžiaus. Vaikams iki 7 metų amžiaus skiriama 60 procentų bazinės sumos dydžio išmoka, o jei vaikams nustatytas neįgalumas – 80 procentų dydžio išmoka. Vaikai nuo 7 iki 18 metų amžiaus turi teisę gauti 60 procentų bazinės sumos dydžio išmoką, o turintys neįgalumą ar įrašyti į kriminalinę nepilnamečių įskaitą – 80 procentų dydžio išmoką. Paminėtina, kad šią išmoką gauna ne patys vaikai, o jų globėjai už tai, kad jais rūpinasi ir juos išlaiko. Skiriamos išmokos mokėjimas, kaip ir Lietuvoje, gali būti pratęsiamas, jei globojamas vaikas, sulaukęs pilnametystės, vis dar gyvena su globėjais ir mokosi nustatyta tvarka įregistruotoje mokykloje. Tačiau šio išmokos mokėjimas pratęsiamas tik tol, kol pilnametis vaikas baigs mokslus, kuriuos pradėjo iki pilnametystės, ir išmoka mokama ne ilgiau kol vaikui sukaks 25 metai. Išmokos

dydis yra 30 procentų bazinės sumos, nurodytos įstatyme. Kitais atvejais pagal minėtą įstatymą išmoka pilnamečiams vaikams nėra skiriama (Socialinės paramos įstatymo 88 str. 1 d.). Kaip minėta, be tėvų globos likusius vaikus gali globoti artimi giminaičiai arba visai svetimi asmenys. Socialinės paramos įstatymas numato globėjams, kurie nėra artimi vaiko giminaičiai, dar papildomai skirti 10 procentų bazinės sumos dydžio išmoką. Tokiu būdu siekiama skatinti žmones globoti svetimus vaikus, dėl vienokių ar kitokių priežasčių likusius be tėvų globos. Be visų jau minėtų išmokų vietos savivaldos įgaliotas asmuo dar gali skirti vienkartinę išmoką, siekiančią 150 procentų bazinės sumos. Šios išmokos paskirtis yra padengti išskirtinius globojamo vaiko poreikius (Socialinės paramos įstatymo 78 str. 7a d.). Atsitikus kokiam nors nenumatytam įvykiui (pvz. nelaimingam atitikimui) vaiko globėjai turi teisę gauti 50 procentų dydžio vienkartinę arba periodinę išmoką pinigais arba natūra tiesioginėms su šiuo įvykiu susijusioms išlaidoms padengti (Socialinės paramos įstatymo 78 str. 7b d.). Socialinės paramos įstatymas, kaip ir kiti Lenkijos socialinės apsaugos teisės aktai, numato, kad asmuo negali gauti kelių išmokų vienu metu. Šiuo atveju, jei globėjas turi teisę gauti kokią nors pensiją ar pensinę išmoką pagal Pensijų įstatymą, tai jam mokama išmoka už vaiko globą yra mažinama gaunamos pensijos suma (Socialinės paramos įstatymo 99 str.). Ši sąlyga yra numatyta ir pagal Lietuvos teisės aktus.

Lenkijos įstatymai taip pat numato tam tikrų išmokų vaikams skyrimą. Tačiau vaikams, kurie gyvena globos namuose ar yra globojami šeimoje, t.y. vaikams našlaičiams, tokia išmoka nėra skiriama (Šeimos išmokų įstatymo³³ 7 str.). Lietuvoje tokios išmokos yra skiriamos visiems vaikams, nepriklausomai nuo to ar jie gyvena su savo biologiniais tėvais, ar jie yra globojami kitų asmenų.

Šalpos našlaičių pensijos Lietuvoje

Šalpos našlaičių pensijos – viena iš socialinės paramos išmokų, mokamų Lietuvoje. Šių išmokų skyrimo ir mokėjimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas³⁴ bei Vyriausybės nutarimu patvirtinti Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatai³⁵. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymo (toliau – Valstybinių šalpos išmokų įstatymas) 2 str. 11 p. nurodyta, kad šalpos išmokos – mėnesinės piniginės išmokos, skiriamos ir mokamos įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka tam tikroms asmenų grupėms, o tarp jų ir vaikams našlaičiams, kai šie asmenys neturi teisės gauti kitų pensijų ar pensinių išmokų pagal Lietuvos ar kitos valstybės teisės aktus.

³³ Family benefits act of 28th November 2003 // <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwepol.htm>. Prisijungimo laikais: 2010-12-08

³⁴ Valstybinių šalpos išmokų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1873; 2005, Nr. 71-2556

³⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 346 „Dėl valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 47-1558

Pagal Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 8 str. šalpos našlaičių pensija yra skiriama ir mokama mirusiojo ar įstatymo nustatyta tvarka paskelbto mirusiu asmens vaikams (įvaikiams), kurie nėra sukakę 18 metų, vaikams, kurie yra sukakę 18 metų ir mokosi nustatyta tvarka įregistruotų mokyklų dieniniuose skyriuose, tačiau ne vyresni negu 24 metų, taip pat vaikams, kurie yra sukakę 18 metų ir yra pripažinti neįgaliaisiais iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukako 18 metų, jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi. Jei vaikas (įvaikis) netenka abiejų tėvų (įtėvių), šalpos našlaičių pensijos skiriamos už kiekvieną iš jų. Mirusio asmens vaikas (įvaikis) turi teisę gauti šalpos našlaičių pensiją ir tada, kai yra įvaikinamas. Taip pat pažymėtina, kad šalpos našlaičių pensijos yra skiriamos tik nuolatiniais Lietuvos Respublikos gyventojams, nors mirusysis ir nebūtinai turėjo nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje. Pagal minėtą įstatymą teisė gauti šalpos našlaičių pensiją yra suteikta tik mirusiojo vaikams ir įvaikiams. Pergyvenusio sutuoktinio vaikai, taip pat kiti globojami vaikai tokios teisės neturi. Šalpos našlaičių pensijos yra skiriamos ir mokamos terminuotam laikui. Jei šalpos našlaičių pensijos skyrimas priklauso nuo asmens amžiaus, tai kol 18 metų nesukakęs našlaitis, sukanka 18 metų, o jei šios pensijos skyrimas priklauso nuo to, ar jie mokosi – kol jie mokosi, bet ne ilgiau negu kol jiems sukanka 24 metai. Neįgaliesiems vaikams išmoka mokama tol, kol yra nustatyta tvarka pripažįstami nedarbingais ar iš dalies darbingais.

Kaip minėta, šalpos našlaičių pensijos yra skiriamos tada, kai anksčiau išvardyti asmenys neturi teisės gauti kitų pensijų ir pensijų išmokų už savo mirusius tėvus. Kokios yra tos kitos pensijos ir pensijų išmokos taip pat yra nustatyta minėtame įstatyme. Pensijos ir pensijų išmokos – valstybinė socialinio draudimo pensija, valstybinė pensija, kompensacija už ypatingas darbo sąlygas, valstybinė signataro renta, valstybinė signataro našlių ir našlaičių renta, artistų renta, profesoriaus emerito mėnesinė išmoka ir kitos išmokos (Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 2 str. 7d.). Taigi, jei asmuo turi teisę gauti bent vieną iš šių išmokų, jis netenka teisės gauti šalpos našlaičių pensiją. Išimtis yra daroma tik asmenims, kurie turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją ar (ir) valstybinę našlaičių pensiją už mirusį kitą iš tėvų (įtėvių). Šiuo atveju, už vieną iš mirusių tėvų (įtėvių) asmuo gauna šalpos našlaičių pensiją, o už kitą – valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją ar valstybinę našlaičių pensiją. Kitaip yra tuo atveju, kai asmuo turi teisę gauti kelias šalpos išmokas, skiriamas pagal Valstybinių šalpos išmokų įstatymą. Tada šalpos našlaičių pensija gali būti skiriama ir mokama kartu su kita šalpos išmoka, išskyrus šalpos kompensaciją ir socialinę pensiją, paskirtą už tą mirusį maitintoją, už kurį asmuo turi teisę gauti ir šalpos našlaičių pensiją.

Išanalizavus teisės aktus pastebime, kad Valstybinių šalpos išmokų įstatymas nenumato panašios į šalpos našlaičių pensiją išmokos skyrimo našliams (našlėms). Našlaičiai, neturintys teisės gauti kitų pensijų ar pensinių išmokų (išskyrus tam tikras išimtis), įgyja teisę gauti šalpos

našlaičių pensiją pagal šį įstatymą, tačiau našliai (našlės), kurie dar nėra sulaukę pensinio amžiaus ar neatitinka kitų Valstybinių šalpos išmokų įstatyme nustatytų sąlygų kuriai nors šalpos išmokai gauti, tokios teisės neturi. O jiems lygiai tai pat, kaip ir našlaičiams gali būti reikalinga parama. Tai galėtume vertinti kaip tam tikrą teisinio reglamentavimo spragą.

Šalpos našlaičių pensijos dydis yra 0,5 valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio kiekvienam vaikui. Nuo 2008 m. rugpjūčio 1 d. bazinė pensija yra 360 litų (Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo, einamųjų 2008 metų draudžiamųjų pajamų naujo dydžio ir maksimalios valstybinės socialinio draudimo neperskaičiuotos pensijos patvirtinimo“³⁶), taigi šiuo metu šalpos našlaičių pensija yra 180 litų. Jeigu teisę į šalpos našlaičių pensiją turi 4 ar daugiau mirusio asmens vaikų (įvaikių), tada 1,5 bazinės pensijos skiriama lygiomis dalimis visiems mirusiojo vaikams (įvaikiams). Pagal Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 29 punktą, visiems mirusiojo vaikams (įvaikiams), kurie kreipėsi dėl šalpos našlaičių pensijų skyrimo, skiriama viena šalpos našlaičių pensija. Jei kreipėsi ne visi mirusiojo vaikai (įvaikiai), bet yra duomenų, kad mirusysis turėjo daugiau vaikų (įvaikių), tokiu atveju šalpos našlaičių pensija yra skiriama visiems vaikams (įvaikiams), net ir tiems, kurie dėl šios pensijos nesikreipė. Šalpos našlaičių pensijos, paskirtos mirusiojo vaikams (įvaikiams) iki 18 metų, mokamos vienam iš vaiko (įvaikio) tėvų (įtėvių), globėjui arba rūpintojui. Pilnametis našlaitis turi teisę prašyti, kad jam priklausanti šalpos našlaičių pensijos dalis būtų mokama atskirai nuo kitų mirusiojo vaikų (įvaikių). Kitaip nei našlių ir našlaičių pensijos, kurios yra mokamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo, šalpos našlaičių pensijos yra mokamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir šias išmokas moka savivaldybių administracijos, pagal asmens gyvenamąją vietą. Lenkijoje įstatymai nenumato išmokų, panašių į šalpos našlaičių pensijas, skyrimo. Tačiau, kaip minėta anksčiau, analizuojant valstybines socialinio draudimo pensijas, Lenkijos Respublikos pensijų įstatymas nustato, kad Socialinio draudimo institucijos direktorius išimties tvarka gali skirti asmenims šeimos pensiją, jei asmenys neįgyja teisės gauti maitintojo netekimo išmoką pagal Pensijų įstatymą. Šiuo atveju atsižvelgiama į mirusiojo šeimos narių gaunamas pajamas ir galimybes užtikrinti tinkamą pragyvenimo lygį. Šių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarka yra tokia pati kaip ir visų šeimos pensijų, skiriamų pagal Pensijų įstatymą. Vienintelis skirtumas yra tas, kad šios išimties tvarka skiriamos pensijos mokamos ir Lenkijos Respublikos biudžeto, o net Valstybinio socialinio draudimo fondo. Tad iš dalies šią išimties tvarka skiriamą šeimos pensiją galima prilyginti šalpos našlaičių pensijai.

---

³⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 16 d. nutarimas Nr. 703 „Dėl valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo, einamųjų 2008 metų draudžiamųjų pajamų naujo dydžio ir maksimalios valstybinės socialinio draudimo neperskaičiuotos pensijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 83-3307

Apibendrinant socialinės paramos išmokų be tėvų globos likusiems vaikams teisinį reglamentavimą Lietuvoje ir Lenkijoje, galime teigti, kad abi valstybės rūpinasi be tėvų globos likusiais vaikais ir teikia jiems socialinę paramą, kad būtų užtikrinti jų poreikiai. Juk vaikai našlaičiai yra labai pažeidžiama socialinė grupė. Tad valstybės, teikdamos tam tikrą paramą ir skirdamos tam tikras išmokas stengiasi užtikrinti, kad būtų patenkinti bent minimalūs šių vaikų poreikiai, susiję su jų išlaikymu ir auginimu. Lyginant socialinės paramos išmokų vaikams našlaičiams teisinį reglamentavimą, pastebime, kad Lietuvoje valstybė numato, kad našlaičiams skiriama daugiau išmokų nei Lenkijoje. Pagal Lietuvos teisę vaikams našlaičiams numatyta ne tik parama už jų globą, bet taip pat išmokos vaikui bei tam tikra išmoka įsikurti. Be šių išmokų vaikai našlaičiai dar turi teisę gauti šalpos našlaičių pensijas. Teisinio reglamentavimo trūkumu, mūsų nuomone, laikytume šalpos našlių pensijų nebuvimą. Našliams (našlėms) gali būti reikalinga parama lygiai taip pat, kaip ir našlaičiams, jei jie neturi teisės gauti kitų pensijų ar pensinių išmokų. Nors Lenkijoje mokama tik viena išmoka – išmoka už vaiko globą, tai nereiškia, kad šioje valstybėje mažiau rūpinamasi be tėvų globos likusiais vaikais.

5. SPECIALIOS SOCIALINĖS IŠMOKOS

Specialios socialinės išmokos – tai išmokos, kurios yra mokamos tam tikriems socialinių ir profesinių grupių asmenims ir jų šeimos nariams, nepaisant jų turimo turto ar poreikių. Lietuvoje prie specialių socialinių išmokų priskiriamos visos valstybinės pensijos ir kitos pensinės išmokos – rentos. Šios išmokos yra mokamos iš valstybės biudžeto lėšų ir nesiejamos su asmens ar jo šeimos nario teise gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją. Specialių socialinių išmokų sistema nuolat plečiama, įteisinant naujas specialių socialinių išmokų rūšis, įtraukiant naujas asmenų, turinčių teisę į šias išmokas, kategorijas, tad kasmet auga ir šių išmokų gavėjų skaičius. Kaip teigia Socialinės apsaugos ir darbo ministras Donatas Jankauskas aiškinamajame rašte dėl kai kurių Valstybinių pensijų įstatymo straipsnių pakeitimo, nėra aišku, kokia yra valstybinių pensijų paskirtis. Kyla klausimas, ar tai yra tam tikra valstybės apsauga nuo skurdo specialioms grupėms, ar tai atlyginimas už nuopelnus, ar tiesiog tam tikra kompensacija. Šių pensijų skyrimas dažnai kelia visuomenės pasipiktinimą, nes jos skiriamos ir mokamos netaikant turto ir pajamų testo, dažnai suteikia nepagrįstų privilegijų ir tokiu būdu yra pažeidžiami socialinio teisingumo bei proporcingumo principai³⁷. Taip pat motyvuojama tuo, kad kitose Europos Sąjungos valstybėse panašaus tipo pensijų nėra. Tačiau sutinkame su Prof. dr. J. Tartilo išsakyta pozicija, kad visiškai atmesti valstybinių pensijų sistemos būtų neteisinga. Kiekviena valstybė yra savita savo politine santvarka, ekonominiu išsivystymu ir kitais aspektais. Tad kas tinka vienai valstybei nebūtinai tiks ir kitai³⁸. Lenkijoje valstybinių pensijų ir kitokių specialių išmokų nusipelnusiems asmenims sistema nėra tokia plati kaip Lietuvoje ir apsiriboja tik socialinės apsaugos išmokų skyrimu nukentėjusiems asmenims ir jų šeimos nariams, kariams ir pareigūnams bei jų šeimų nariams bei buvusiam prezidentui ir jo šeimos nariams.

Šiame skyriuje bus aptartos Lietuvoje ir Lenkijoje egzistuojančios specialios socialinės išmokos, skiriamos maitintojo netekusių šeimų nariams.

5. 1. Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos Lietuvoje

Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos – tai specialių socialinių išmokų rūšis, skiriama pagal Lietuvos teisės aktus (Lenkijos įstatymai tokių išmokų skyrimo nenumato). Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos gali būti skiriamos asmenims, kurie yra ypač nusipelnę plėtojant Lietuvos valstybingumą, kariams savanoriams, labiausiai pasižymėjusiems

³⁷ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3, 4 ir 5 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=375389&p_query=&p_tr2=. Prisijungimo laikas: 2010-11-06

³⁸ Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – P. 112

laisvės kovų dalyviams, aukšto rango tarptautinėse varžybose pasižymėjusiems sportininkams, daugiavaikėms motinoms, kurios užaugino iki 8 metų ir gerai išauklėjo 7 ir daugiau vaikų, garbės donorams bei kai kuriems kitiems asmenims, nurodytiems įstatyme. **Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos** yra skiriamos ir mokamos pagal Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymą³⁹ (toliau – Valstybinių pensijų įstatymas), bei Vyriausybės nutarimu patvirtintus Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatus⁴⁰. Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skiriamos tik už asmenis, kurie jau gavo šios rūšies pensiją ir tik už asmenis, mirusius po Valstybinių pensijų įstatymo įsigaliojimo, t.y. nuo 1995 m. sausio 1 d. Mirus asmenims, buvusiems Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininku, Ministru Pirmininku, Aukščiausiojo Teismo pirmininku, Konstitucinio Teismo pirmininku, pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinė našlių ir našlaičių pensija skiriama ir tuo atveju, jei mirusysis, nors ir negavo šios pensijos, bet turėjo teisę ją gauti. Valstybinių pensijų įstatymas numato sąlygas, kurias turi atitikti mirusio asmens, kuris gavo arba būtų turėjęs teisę gauti pirmojo ar antrojo laipsnių valstybinę pensiją, šeimos nariai. Pirmoji sąlyga – Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimas. Mirusiojo našlys ar našlė bei vaikai (įvaikiai) turi būti Lietuvos Respublikos piliečiai. Tačiau nėra reikalavimo, kad minėti asmenys nuolat gyventų Lietuvos Respublikoje. Valstybinio pensijų įstatymo 9 straipsnyje taip pat nustatytos kitos sąlygos, kurias turi atitikti mirusiojo našliai (našlės), kad galėtų gauti pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinę našlių ir našlaičių pensiją. Šią pensiją turi teisę gauti našliai arba našlės, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių ar pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki sutuoktinio mirties arba per 5 metus po sutuoktinio mirties, taip pat našliai ar našlės, auginantys mirusiojo vaikus (įvaikius) iki 18 metų (moksleivius – iki mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų) arba slaugantys mirusiojo vaikus, kuriems nustatyta 75–100 procentų netekto darbingumo, jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais iki jiems sukankant 18 metų, bei senatvės pensijos amžių sukakę mirusiojo sutuoktiniai arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais sutuoktiniai tuo metu, kai augino mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (moksleivius, - iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat slaugė namuose mirusiojo vaikus (įvaikius), kuriems nustatyta 75–100 procentų netekto darbingumo, jeigu šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais iki jiems sukankant 18 metų (Valstybinių pensijų įstatymo 9 str. 2 d.). Teisė gauti valstybinę našlių pensiją taip pat yra suteikiama asmeniui, kuris nėra mirusiojo sutuoktinis, bet Civilinio kodekso nustatyta tvarka yra pripažintas globėju ar rūpintoju ir augina mirusio asmens vaikus, kurie

³⁹ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 101-2018

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 255 „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 33-1198

atitinka anksčiau išvardintas sąlygas. Tokie asmenys galėtų būti faktinis mirusiojo sutuoktinis, vaiko seneliai, kiti giminaičiai ar net visiškai svetimi asmenys. Jei yra našlys ar našlė, turintis teisę gauti valstybinę našlių pensiją, faktiniam sutuoktiniui ši teisė nėra suteikiama. Tokia pati tvarka yra ir tuo atveju, kai mirusiojo asmens vaikus (įvaikius) globoja (rūpinasi) bet kuris kitas nustatyta tvarka šių vaikų globėju ar rūpintoju paskirtas asmuo. Jei našlys arba našlė neturėjo su mirusiuoju vaikų, tai jis turi teisę gauti valstybinę našlių pensiją tik tuo atveju, jeigu santuoka nuo įregistravimo įstatymu nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties truko ilgiau nei 5 metus. Jei našlys arba našlė po sutuoktinio mirties dar kartą susituokia, jis (ji) nebetenka teisės gauti valstybinę našlių pensiją (Valstybinių pensijų įstatymo 9 str. 9 d.).

Valstybinė našlaičių pensiją taip pat skiriama asmenims, kurie atitinka tam tikras sąlygas. Pagal Valstybinių pensijų įstatymo 9 straipsnį valstybinę našlaičių pensiją, mirus pirmojo ar antrojo laipsnių valstybinės pensijos gavėjui, turi teisę gauti mirusiojo vaikai (įvaikiai) iki 18 metų, vyresni kaip 18 metų, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi, taip pat nustatyta tvarka įregistruotų mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 24 metai. Jei mirusio asmens vaikus (įvaikius) kas nors įvaikina, jie ir toliau turi teisę gauti valstybinę našlaičių pensiją.

Valstybinių pensijų įstatymas numato, kad valstybinės našlių pensijos dydis yra 20 procentų mirusiajam priklausiusios pirmojo ar antrojo laipsnių valstybinės pensijos dydžio. Įstatymo 8 straipsnyje nustatyta, kad pirmojo laipsnio valstybinė pensija yra 4 valstybinių pensijų bazių dydžio, o antrojo laipsnio valstybinė pensija – 2 valstybinių pensijų bazių dydžio. Šiuo metu valstybinių pensijų bazė yra 200 litų (Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinių pensijų bazės dydžio patvirtinimo“⁴¹). Taigi, našliai ar našlės už pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų gavėjus gauna atitinkamai 160 litų ir 80 litų siekiančias pirmojo ir antrojo laipsnių valstybines našlių pensijas. Valstybinė našlių pensija, o taip pat ir valstybinė našlaičių pensija yra indeksuojamos. Jei padidėja valstybinė pensijų bazė, valstybinės našlių ir našlaičių pensijos taip pat yra atitinkamai padidinamos.

Vienam likusiam našlaičiui, jei jis atitinka išvardytas sąlygas, valstybinė našlaičių pensija skiriama 30 procentų mirusiam pirmojo ar antrojo laipsnių valstybinės pensijos gavėjui priklausiusios valstybinės pensijos dydžio. Jei lieka daugiau našlaičių, tai tada kiekvienam skiriama po lygiai, o ne daugiau kaip po 30 procentų kiekvienam. Be to, visiems likusiems našlaičiams negali būti skirta daugiau nei 80 procentų mirusiajam priklausiusios valstybinės pensijos. Jei našlio ar našlės nėra, tada kiekvienam našlaičiui gali būti skiriama po 30 procentų

---

⁴¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. gruodžio 27 d. nutarimas Nr. 1406 „Dėl valstybinės pensijų bazės dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 138-5674

mirusiajam priklausiusios pirmojo ar antrojo laipsnių valstybinės pensijos dydžio, o visiems kartu – ne daugiau nei 100 procentų valstybinės pensijos dydžio (Valstybinių pensijų įstatymo 9 str. 7 d.). Mirusiojo našlys ar našlė ir (ar) mirusiojo vaikai (įvaikiai) turi teisę gauti valstybines našlių ir našlaičių pensijas, nepaisant jų turimų draudžiamųjų pajamų. Be to, dėl draudžiamųjų pajamų turėjimo valstybinės našlių ir našlaičių pensijos nėra mažinamos. Kyla klausimas, ar tai yra pagrįsta. Galima tokia situacija, kad asmuo, pretenduojantis gauti valstybinę našlių ar našlaičių pensiją, gali turėti daug vertingo turto ar gauti labai dideles pajamas. Šios išmokos yra paraminio pobūdžio. Tad remti tuos, kurie ir taip turi pakankamai lėšų pragyvenimui yra netikslinga. Todėl manytume, kad tokia parama, reiktų reikšti ne visiems asmenims, bet tik tiems, kuriems tokia parama reikalinga.

Valstybinės našlių ir našlaičių pensijos, paskirtos mirus pirmojo ar antrojo laipsnių valstybinės pensijos gavėjui, gali būti mokamos kartu su kitomis našlei, našliui ar našlaičiui priklausančiomis valstybinėmis pensijomis. Tačiau reikia pažymėti, kad asmuo tuo pat metu negali gauti ir valstybinę našlių pensiją, ir valstybinę našlaičių pensiją. Šiuo atveju asmuo turi pasirinkti, kurią pensiją jis nori gauti. Pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 5 straipsnį asmenys, turintys teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, nepraranda teisės gauti kitas valstybines pensijas, taip pat nevalstybines pensijas, jeigu įstatymai nenustato kitokios tvarkos. Vadinas, asmenys, turintys teisę gauti valstybines našlių ir našlaičių pensijas, kartu gali gauti ir pensijas, skiriamas pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą. Tačiau jeigu asmuo turi teisę gauti valstybinę našlių pensiją ir valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją, jis taip pat turi teisę pasirinkti, kuri pensija jam turi būti mokama. Pagal Valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymą⁴² nuo 2011 m. sausio 1 d. tokia pati tvarka bus nustatyta ir našlaičių pensijų atžvilgiu. Asmuo taip pat negali kartu gauti ir valstybinę pensiją, ir valstybinę našlių rentą, mokamą pagal Lietuvos Respublikos prezidento valstybinės rentos įstatymo 5 straipsnį⁴³ ar pagal Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymą⁴⁴. Turint teisę gauti ir valstybinę pensiją, ir prezidento valstybinę našlių rentą, asmens pasirinkimu mokama tik viena iš jų. Tačiau prezidento valstybinė našlaičių renta gali būti mokama nepaisant kitų jų gaunamų pensijų. Signatarų valstybinė našlių ir našlaičių renta iš viso yra nemokama, jei asmuo neatsisako gaunamos valstybinės pensijos (išskyrus valstybinę socialinio draudimo pensiją). Taigi, įstatymais reglamentavus, kokias ir kiek pensijų asmuo gali vienu metu, panaikinamas išmokų dubliavimas ir galimybė tam pačiam asmeniui vienu metu gauti, dvi, kartais ir tris tokios pat paskirties pensijas ar pensines išmokas už tą patį draudiminį įvykį.

---

⁴² Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2010, Nr. 139-7108

⁴³ Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 141-5405

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 101-4543

5. 2. Socialinės apsaugos išmokos nukentėjusiųjų asmenų šeimos nariams

Lietuva ir Lenkija yra valstybės, kurios per savo istoriją ne kartą buvo okupuotos, nukentėjo nuo priešiška nusiteikusių kaimyninių valstybių. Ypač skaudus ir daug aukų abejose valstybėse pareikalavęs buvo Antrasis pasaulinis karas ir jo pasekmės. Nuo karo ir jo pasekmių tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje nukentėjo daugybė žmonių – žuvę artimieji, išardytos šeimos, prarastas pragyvenimo šaltinis. Tad suprantama, kad valstybės, siekdamos bent iš dalies kompensuoti žmonių patirtus nuostolius ir skausmą, skiria tam tikras nukentėjusių asmenų pensijas, o asmenims, kurių artimieji žuvo ar mirė dėl su karu ar karo pasekmėmis susijusių priežasčių, skiria išmokas netekus maitintojo – našlių ir našlaičių pensijas, taip pat įvairias kompensacijas. Lietuvos Respublika nukentėjusiųjų asmenų valstybines našlių ir našlaičių pensijas skiria dar ir esant kitiems pagrindams – Nepriklausomybės gynėjų, Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinius likvidavusių asmenų šeimos nariams ir kitiems asmenims, nurodytiems įstatymuose.

Šiame poskyryje bus aptartos socialinės apsaugos išmokos, kurias Lietuvos ir Lenkijos valstybės skiria savo gyventojams netekus artimųjų, šeimos narių. Kadangi šios pensijos skiriamos esant skirtingiems pagrindams, tai pirmiausia analizuosime socialinės apsaugos išmokas nukentėjusiųjų asmenų šeimos nariams Lietuvoje, o po to Lenkijoje.

Lietuvoje pagal Valstybinių pensijų įstatymą yra skiriamos ir mokamos **nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos**. Pagal specialiuosius įstatymus nukentėjusiųjų asmenų šeimoms be valstybinių našlių ir našlaičių pensijų dar yra skiriama papildoma parama – **išlaidų kompensacijos, vienkartinės išmokos**.

Valstybinių pensijų įstatymas⁴⁵ nurodo, kurie asmenys yra pripažįstami nukentėjusiais. Šie asmenys gali būti suskirstyti į kelias grupes:

- Nepriklausomybės gynėjai, nukentėję nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos,
- Asmenys, žuvę pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms (rezistencijos) veiksmų metu, taip pat nužudyti ir mirę neteisėto kalnimo ar tremties metu – laisvės kovų dalyviai,
- Politiniai kaliniai, tremtiniai ir buvę beglobiai vaikai, pateikę šį statusą įrodantį dokumentą,

---

⁴⁵ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 101-2018

- Asmenys, Antrojo pasaulinio karo metais išvežti priverstiniais darbams (taip pat ten gimę ar kartu su jais buvę nepilnamečiai šeimos nariai) arba buvo getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose,
- Asmenys, Antrojo pasaulinio karo metais tarnavę antihitlerinės koalicijos valstybių veikiančiose armijose, partizanų būriuose ar junginiuose,
- Nuo minų ir sprogmenų nukentėję asmenys, kuriems iki 2005 m. liepos 1 d. teisės aktų nustatyta tvarka buvo pripažintas I, II ar III grupės invalidumas nuo vaikystės dėl sužeidimo, kontuzijos arba suluošinimo, susijusių su kovos veiksmis Antrojo pasaulinio karo metais arba su šio karo padariniais,
- Asmenys, nukentėję būtinios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22 – 1991 12 31) metu arba vėliau mirus dėl ligų, susijusių su karine tarnyba,
- Asmenys, žuvę ar mirę dėl Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinių likvidavimo darbų poveikio.

Pagal įstatymus šių asmenų šeimų nariams yra skiriamos nukentėjusiųjų asmenų našlių ir našlaičių pensijos bei įvairios vienkartinės ar periodinės kompensacijos. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos yra skiriamos tik Lietuvos Respublikos piliečiams, kurie yra deklaravę gyvenamąją vietą Lietuvoje. Taip pat yra numatyta sąlyga, kad asmenys neturi gauti panašaus pobūdžio valstybinės pensijos ar kitokios kompensacinės išmokos iš kitos valstybės. Išimtis yra daroma tik valstybinei socialinio draudimo pensijai.

Nepriklausomybės gynėjų ir kitų nukentėjusių nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos asmenų teisinio statuso pripažinimo įstatymo⁴⁶ 3 straipsnis nustato, kad Lietuvos Respublikos nepriklausomybės gynėjų šeimų nariais, nukentėjusiais nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, pripažįstami žuvusiųjų ar pripažintų nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl 1991 m. sausio 11–13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos vaikai (įvaikiai), našliai ar našlės, tėvai (įtėviai). Pagal Valstybinių pensijų įstatymo 14 straipsnį nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlių pensija yra skiriama nesudariusioms kitos santuokos našlėms, jei mirusysis, už kurį skiriama nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlių pensija, žuvo dėl 1991 m. sausio 11-13 dienomis ir po to vykdytos agresijos. Skiriant šią pensiją našlės amžius nėra svarbu. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal minėtą įstatymo nuostatą teisę gauti našlių pensiją turi tik našlės, o našliams tokia teisė nėra suteikiama. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlaičių pensija yra skiriama vaikams (įvaikiams) iki 18 metų, vyresniems kaip 18 metų vaikams, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų ir jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra

⁴⁶ Lietuvos Respublikos nepriklausomybės gynėjų ir kitų nukentėjusių nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos asmenų teisinio statuso pripažinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 5-124

nedarbingi ar iš dalies darbingi, taip pat studentams ir moksleiviams iki mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu jiems sukaks 24 metai (Valstybinių pensijų įstatymo 14 str. 1 d. 1 p.). Mirus asmeniui, kuris buvo pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu dėl 1991 metų įvykių, taip pat yra skiriama ir mokama nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlių ir našlaičių pensija. Nuo 1991 m. sausio 11 – 13 d. ir po to vykdytos agresijos nukentėjusiųjų asmenų našlėms ir našlaičiams yra mokamos 8 valstybinių pensijų bazių dydžio pensijos. Šiems asmenims kas mėnesį skirta 1600 litų siekianti socialinė išmoka, kuri yra visiems vienodo dydžio. Be to, Kompensacijų nepriklausomybės gynėjams, nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, bei jų šeimoms įstatymas⁴⁷ numato, kad asmenų, žuvusių ar mirusių nuo 1991 m. sausio 11 – 13 d. ir po to vykdytos agresijos, šeimos nariams be nukentėjusiųjų asmenų valstybinių našlių ir našlaičių pensijų dar gali būti kompensuojama 50 procentų išlaidų už būsto šildymą, karštą ir šaltą vandenį, dujas, elektros energiją bei kai kurias kitas paslaugas. Šeimos nariais laikytini žuvusiojo sutuoktinis, vaikai (įvaikiai) ir tėvai (itėviai). Pažymėtina, kad skiriant kompensacijas už išlaidas ir už kai kurias paslaugas, būtina, kad šeimos nariai būtinai gyventų kartu su nukentėjusiuoju, kuris pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu. Šios kompensacijos yra mokamos iš valstybės biudžeto specialios tikslinės dotacijos, teikiamos savivaldybių biudžetams.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių pensijos taip pat yra skiriamos už asmenis, ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvius, žuvusius kovos lauke ar suėmimo metu, nužudytus ar mirusius tardymo ar kalinimo metu, nuteistus mirties bausme, jei bausmė įvykdyta, jeigu našlė ar našlys yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (Valstybinių pensijų įstatymo 14 str. 3 d.). Našlaičiams ši pensija skiriama, jeigu tėvų mirties metu ar abiejų kalinčių tėvų mirties metu (taip pat jeigu vienas tėvų (itėvių) buvo miręs, ištremtas arba dingęs be žinios, o kitas kalėjo) jie buvo nepilnamečiai. Šiems našlaičiams nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlaičių pensija skiriama tik tuo atveju, jei asmenys neturi teisės gauti kitokios nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos. Žuvusių ar mirusių pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių asmenų šeimos nariams pagal Valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos dalyvių šeimoms įstatymą⁴⁸ be nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos taip pat yra išmokamos **vienkartinės pašalpos**. Šios pašalpos mokamos žuvusio ar mirusio asmens tėvams (itėviams), kitos santuokos nesudariusiems sutuoktiniams, vaikams (įvaikiams), taip pat broliams ir

⁴⁷ Lietuvos Respublikos kompensacijų nepriklausomybės gynėjams, nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, bei jų šeimoms įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 3-78

⁴⁸ Lietuvos Respublikos valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos dalyvių šeimoms įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 92-2543

seserims, jei pastarieji pasipriešinimo okupacijoms dalyvio žuvimo metu buvo jaunesni kaip 18 metų ir neturėjo abiejų tėvų (Valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos dalyvių šeimoms įstatymo 2 str. 2 d.). Taigi, kaip matome, asmenų, turinčių teisę gauti vienkartinę pašalpas už žuvusius ar mirusius pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvius, sąrašas yra ilgesnis nei skiriant kitas pensijas. Visiems šeimos nariams išmokama viena vienkartinė išmoka kiekvienam šeimos nariui lygiomis dalimis. Vienkartinės pašalpos dydis yra nuo 10 000 iki 20 000 litų. Šios vienkartinės pašalpos yra mokamos iš valstybės biudžeto ir jas turi teisę gauti tik Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje.

Valstybinių pensijų įstatymo 14 str. 5 d. numato, kad nukentėjusiųjų asmenų valstybines našlių ir našlaičių pensijas taip pat turi teisę gauti asmenų, mirusių dėl Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinių likvidavimo darbų poveikio, bei asmenų, žuvusių ar mirusių būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22 – 1991 12 31) metu arba vėliau mirusių dėl ligų, susijusių su karine tarnyba, taip pat kitų asmenų, kurie turi teisę gauti nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas, šeimos nariai, t.y. sutuoktiniai bei vaikai (įvaikiai). Tam tikros vienkartinės kompensacijos skyrimą šeimos nariams nustato ir specialus įstatymas. Pagal Įstatymą dėl socialinės paramos asmenims, sužalotiems atliekant būtinąją karinę tarnybą sovietinėje armijoje, ir šioje armijoje žuvusiųjų šeimoms (1945 07 22 – 1991 12 31)⁴⁹ žuvusiųjų būtinąjoje karinėje tarnyboje sovietinėje armijoje tėvams (įtėviams), kitos santuokos nesudariusiems sutuoktiniams, vaikams (įvaikiams) bei kitiems išlaikytiniams, jei tokių yra, lygiomis dalimis išmokama 14400 litų **vienkartinė kompensacija**. Šiek tiek mažesnė kompensacija yra išmokama Černobylio atominės elektrinės avarijos likvidavimo dalyvių šeimos nariams. Minėtuose teisės aktuose pateiktas skirtingas sąrašas asmenų, kurie yra laikomi šeimos nariais ir kurie turi teisę gauti nukentėjusiųjų asmenų valstybines našlių ir našlaičių pensijas. Specialiajame įstatyme daugiau subjektų turi teisę į vienkartinę kompensaciją. Čia neapsiribojama vien tik mirusiojo ar žuvusiojo sutuoktiniu ir vaikais (įvaikiais), o dar įtraukiami ir žuvusiojo tėvai bei kiti išlaikomi asmenys.

Kitų nukentėjusiais pripažįstamų asmenų, kurie buvo išvardinti anksčiau, šeimos nariai taip pat turi teisę gauti valstybines nukentėjusių asmenų našlių ir našlaičių pensijas. Pagal Valstybinių pensijų įstatymo 14 straipsnio 6 dalį nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlių ir našlaičių pensija mokama tokiomis pačiomis sąlygomis ir gavėjui priklausiusios nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos dalimis, kaip nurodyta šio įstatymo 9 straipsnyje, t.y. pagal pirmojo

---

⁴⁹ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl socialinės paramos asmenims, sužalotiems atliekant būtinąją karinę tarnybą sovietinėje armijoje, ir šioje armijoje žuvusiųjų šeimoms (1945 07 22 – 1991 12 31) // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1162

ir antrojo laipsnių valstybinėms našlių ir našlaičių pensijoms nustatytas sąlygas. Dėl darbo apimties šios sąlygos nebus aptariamoms.

Be to, pastebėta, kad Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnyje numatytos dvi nukentėjusių ir nukentėjusių asmenų valstybines pensijas turinčių teisę gauti asmenų kategorijos, t.y. asmenys, kurie būtinosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje metu atliko tarnybą Afganistane, bei asmenys, pagal Sovietų Sąjungos ir nacistinės Vokietijos 1941 m. sausio 10 d. susitarimą dėl gyventojų mainų atkelti į Lietuvą. Tačiau įstatymas nenumato, kad šiems asmenims mirus, jų šeimos nariai įgyja teisę gauti valstybinę nukentėjusių asmenų našlių ir našlaičių pensiją. Mūsų nuomone, toks įstatymo netolygumas vertintinas kritiškai. Valstybinių pensijų įstatymas šiuos asmenis pripažįsta nukentėjusiais asmenimis, tad būtų tikslinga skirti našlių ir našlaičių pensijas šiems asmenims mirus, jei tiek jie, tiek šeimos nariai atitinka kitas įstatymuose numatytas sąlygas.

Asmenims, tuo pačiu metu turintiems teisę gauti nukentėjusių asmenų valstybines našlių ir našlaičių pensijas ir kitokias pensijas ar pensines išmokas pagal Valstybinių pensijų įstatymą ar kitus įstatymus, galioja tokia pati tvarka kaip ir pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių našlių ir našlaičių mokėjimo atveju, kuri buvo aptarta anksčiau.

Lenkijoje taip pat kaip ir Lietuvoje asmenims, nukentėjusiems nuo karo, valstybė skiria tam tikras išmokas. Asmenims, sužeistiems Antrojo pasaulinio karo metu, ir dėl to tapusiems neįgaliaisiais yra skiriama tam tikra pensija, o šių asmenų mirties atveju jų šeimos nariams yra mokama maitintojo netekimo pensija, kuri Lenkijoje dar vadinama šeimos pensija. Šių išmokų skyrimo ir mokėjimo tvarką reglamentuoja 1974 metais priimtas Nukentėjusių kare ir jų šeimos narių aprūpinimo įstatymas (*Ustawa o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin*). Pagal Nukentėjusių kare ir jų šeimos narių aprūpinimo įstatymo⁵⁰ 1 ir 2 straipsnius šeimos nariams, likusiems po karių, žuvusių, mirusių ar dingusių karinės tarnybos metu, ir po asmenų, tapusių neįgaliaisiais karo metu, mirties, gali būti skiriama **šeimos pensija** bei **priedas prie pensijos**. Minėtas įstatymas nurodo, kad sužeistu kare ir dėl to tapusiu neįgalioju laikomas Lenkijos pilietybę turintis karys, kuris priskiriamas vienai iš neįgaliųjų grupių, kai neįgalumas atsirado dėl karinių ar karinį charakterį turinčių veiksmų arba dėl patirtų sužeidimų ir traumų tarnybos Lenkijos kariuomenėje ir kituose kariniuose ar partizaniniuose junginiuose 1939 – 1945 metais metu bei kitais įstatymo numatytais atvejais. Pagal įstatymo 30 straipsnį sužeistu kare ir dėl to tapusiu neįgalioju taip pat laikomas neprofesionalus Lenkijos Respublikos ginkluotųjų pajėgų karys, priskiriamas vienai iš neįgaliųjų grupių, kai neįgalumas atsirado aktyvioje tarnyboje vykdant aptarnavimo funkcijas taikos metu arba per trejus metus

---

⁵⁰Ustawa o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin (tekst ujednolicony) // <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19740210117+2002%2411%2415&min=1>. Prisiųgimo laikas: 2010-09-27

nuo aktyvios tarnybos pabaigos, jei neįgalumas buvo įgytas dėl ligų ar traumų, patirtų aktyvios tarnybos metu vykdant aptarnavimo funkcijas. Taigi, būtent karinė tarnyba taikos metu vykdant aptarnavimo funkcijas ir yra esminis skirtumas skiriant kariams neįgalumo pensijas, o jiems mirus jų šeimos nariams – šeimos pensijas pagal atskirus Nukentėjusiųjų kare ir jų šeimos narių aprūpinimo įstatymo straipsnius.

Nukentėjusiųjų kare ir jų šeimos narių aprūpinimo įstatymo 24 straipsnyje nustatyta, kad mirus kariui aktyvios tarnybos metu Antrojo Pasaulinio karo metu ar mirus neįgaliam kariui, jo šeimos nariai turi teisę gauti maitintojo netekimo pensiją. Įstatymo 24 straipsnio 2 dalis numato, kad, pirmiausia, teisė gauti šeimos pensiją yra suteikta mirusiojo sutuoktiniui, kario mirties metu sulaukusiam tam tikro amžiaus (moteriai – 50 metų, vyrui – 65 metų), turinčiam neįgalumą arba auginančiam bent vieną mirusiojo vaiką, vaikaitį, brolių ar seserį, jaunesnius nei 16 metų amžiaus, o jei mokosi – 18 metų amžiaus, kuriems suteikta teisė gauti šeimos pensiją, arba slaugančiam mirusiojo vaiką, kuriam nustatytas neįgalumas. Kita kategorija asmenų, turinčių teisę į šeimos pensiją yra mirusio kario vaikai, vaikaitiai, broliai ir seserys, jei jie atitinka tas pačias sąlygas, nustatytas Pensijų įstatyme. Trečioji grupė asmenų yra mirusiojo tėvai, kurie buvo mirusio kario išlaikomi. Kaip matome, šis įstatymas, kitaip Pensijų įstatymas, nesuteikia teisės gauti šeimos pensiją įvairiems, globojamiems vaikams, tėviams. Taigi, teisė gauti pensiją yra suteikta tik tiems asmenims, kurie su mirusiuoju buvo susiję giminystės ryšiais. Pagal Nukentėjusiųjų kare ir jų šeimos narių aprūpinimo įstatymo 44 straipsnį teisė gauti maitintojo netekimo pensiją yra suteikta mirusiojo sutuoktiniui, vaikams, vaikaitiams, broliams ir seserims bei tėvams, tačiau šiuo atveju sutuoktinio amžius ir sveikatos būklė neturi reikšmės šeimos pensijos skyrimui, jei karys mirė ar žuvo, atlikdamas su tarnyba susijusius veiksmus už Lenkijos Respublikos ribų arba jei kario mirtis buvo smurtinis nusikaltimas. Tokios pat sąlygos taikomos ir tada, kai karys mirė per trejus metus nuo tarnybos pabaigos. Šiuo atveju Lietuvos ir Lenkijos nukentėjusiųjų asmenų įstatymai mažai skiriasi. Palyginus abu teisės aktus, galima teigti, kad asmenų, turinčių teisę gauti nukentėjusiųjų asmenų pensiją netekus maitintojo, sąrašas yra panašus.

Nukentėjusiųjų kare ir jų šeimos narių aprūpinimo įstatymo 25 straipsnis nustato maitintojo netekimo pensijos dydį. Kiekvienas šeimos narys, turintis teisę į šeimos pensiją, gauna atskirą jam priklausančio dydžio mėnesinę išmoką. Jei teisę gauti maitintojo netekimo pensiją turi tik vienas asmuo, tai jam priklauso 70 procentų mirusiam priklaususios ar turėjusios priklausyti neįgalumo pensijos dydžio mėnesinę išmoką. Jei tokią teisę turi du asmenys, skiriama 75 procentų dydžio mėnesinė išmoka, o jei trys ir daugiau asmenų – 85 procentų dydžio pensija. Įstatymas numato, kad vidutinis mirusiajam priklaususios ar turėjusios priklausyti neįgalumo pensijos dydis yra 1775,89 zlotai (11 str.). Panaši pensijos skyrimo ir mokėjimo tvarka numatyta

ir karių, žuvusių ar mirusių taikos metu vykdant aptarnavimo funkcijas, šeimos nariams. Vienintelis skirtumas, kad jei karys žuvo ar mirė dėl ne su karine tarnyba susijusių priežasčių, tai kiekvienu atveju šeimos pensijos dydis yra 10 procentų mažesnis. Be to, jei karys mirė ar žuvo, atlikdamas su tarnyba susijusius veiksmus už Lenkijos Respublikos ribų arba jei kario mirtis buvo smurtinis nusikaltimas, mirusiojo šeimos nariams priklauso 100 procentų žuvusiajam galėjusios priklausyti pensijos dydžio maitintojo netekimo pensija.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, mirusio kario šeimos nariai kartu su šeimos pensija turi teisę gauti tam tikrus priedus. Pagal įstatymo 27 straipsnį abiejų tėvų netekę našlaičiai turi teisę į našlaičio priedą, o I grupės neįgalumą turintys asmenys arba asmenys sulaukę 75 metų ir daugiau turi teisę gauti slaugos priedą. Šių išmokų skyrimo ir mokėjimo taisyklės nustato Įstatymas dėl senatvės ir neįgalumo pensijų mokėjimo iš Socialinio draudimo fondo. Be to, asmuo, gaunantis maitintojo netekimo pensiją, turi teisę gauti nemokamas sveikatos paslaugas, ortopedijos ir protezavimo paslaugas, pagalbą motinystės atveju. Šiems asmenims taip pat suteikta pirmenybės teisė užrašyti vaikus į vaikų lopšelius ir darželius. Be jau minėtų priedų prie šeimos pensijos, 50a straipsnis dar numato, kad mirusio kario vaikui Lenkijos krašto apsaugos ministras skiria piniginę paramą išsilavinimui įgyti. Ši parama teikiama kol minėtas asmuo sulauks 16 metų amžiaus, o jei mokosi ir toliau, tai ne ilgiau nei sulauks 25 metų amžiaus. Parama yra mokama iš Krašto apsaugos ministerijai skirtų Lenkijos Respublikos biudžeto lėšų. Krašto apsaugos ministras nustato sąlygas, tvarką ir procedūras, pagal kurias ši piniginė parama yra skiriama ir mokama, bei pagal pateiktus dokumentus priima sprendimus dėl paramos reikalingumo. Lietuvos įstatymai tokios paramos teikimo nenumato ir nukentėjusiųjų asmenų vaikai norimą išsilavinimą įgyja lygiomis teisėmis su kitais asmenimis.

Nukentėjusiųjų kare ir jų šeimos narių aprūpinimo įstatymas kaip ir kiti anksčiau analizuoti Lenkijos Respublikos įstatymai numato, kad vienu metu asmuo negali gauti kelių pensinių išmokų. Jei asmuo turi teisę gauti maitintojo netekimo pensiją pagal šį įstatymą ir pagal kurį nors kitą pensijų skyrimą ir mokėjimą reglamentuojantį įstatymą, jam mokama didesnioji iš pensijų arba asmens pasirinkta pensija. Taigi, palyginus Lenkijos ir Lietuvos teisinį reglamentavimą asmens teisės pasirinkti pensijos rūšį aspektu, darome išvadą, jog šis reglamentavimas skirtingas – pagal Lenkijos teisės aktus asmeniui suteikiama teisė gauti tik vieną iš pensijų, o pagal Lietuvos teisės aktus – kelias pensijas. Asmuo kartu su nukentėjusiųjų asmenų valstybine našlių ir našlaičių pensija dar gali gauti ir kitą jam priklausančią pensiją, pvz. valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją.

Apibendrinant nukentėjusiųjų asmenų našlių ir našlaičių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką Lietuvoje ir Lenkijoje, pastebime, kad šios pensijos yra skiriamos plačiam subjektų ratui. Įstatymai neapsiriboja išmokų skyrimu vien tik mirusio nukentėjusiu pripažinto asmens

sutuoktiniui ir vaikams, o šią teisę dar suteikia kitiems giminaičiams – tėvams, broliams ir seserims bei kitiems. Be to, Lietuvos ir Lenkijos išmokų nukentėjusiems asmenims skyrimą ir mokėjimą reglamentuojantys įstatymai be periodinių socialinių išmokų maitintojo netekimo atveju nustato įvairias vienkartinės kompensacijas ir kitokią paramą. Lenkijos teisės aktai numato, kad nukentėjusiųjų asmenų našlių ir našlaičių pensijos skiriamos tik nukentėjusiųjų nuo Antrojo pasaulinio karo ir jo pasekmių asmenų šeimos nariams, o pagal Lietuvos įstatymus šias išmokas turi teisę gauti šeimos nariai asmenų, nukentėjusių nuo kitų Lietuvos valstybei svarbių įvykių.

5. 3. Pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos

Lietuva ir Lenkija profesionalių karių ir pareigūnų pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką reglamentuoja specialiais įstatymais. Lietuvoje pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos yra skiriamos ir mokamos, remiantis Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymu⁵¹ (toliau – pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas) bei Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo, krašto apsaugos bei prokuratūros, Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatais⁵² (toliau – Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai). Bendras valstybinių pensijų skyrimo taisyklės taip pat nustato Valstybinių pensijų įstatymas. Lenkijoje pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką kariams ir pareigūnams reglamentuoja du atskiri įstatymai – Įstatymas dėl pensinių išmokų profesionaliems kariams ir jų šeimos nariams⁵³ (*Act on retirement benefits for professional soldiers and their families*) ir Įstatymas dėl Policijos, Nacionalinio Saugumo agentūros, Žvalgybos agentūros, Karo Kontržvalgybos tarnybos, Karinės žvalgybos tarnybos, Valstybės Sienos Apsaugos centrinio biuro Vyriausybės apsaugos biuro, Valstybinės priešgaisrinės tarnybos, Kalėjimų departamento pareigūnų ir jų šeimos narių pensijų mokėjimo⁵⁴ (*Act of 18th February 1994 on retirement benefits for the officers of Police, Internal Security Agency, Intelligence Agency, Military Counterintelligence Service, Military Intelligence Service,*

⁵¹ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558

⁵² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 83 „Dėl Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo, Krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų, Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 8-173

⁵³ Act on retirement benefits for professional soldiers and their families // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-02-22

⁵⁴ Act of 18th February 1994 on retirement benefits for the officers of Police, Internal Security Agency, Intelligence Agency, Military Counterintelligence Service, Military Intelligence Service, Central Bureau of Border Guard officers, Government Protection Bureau, State Fire Service and the Prison Service and their families //

<http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20

Central Bureau of Border Guard officers, Government Protection Bureau, State Fire Service and the Prison Service and their families) (toliau – Pareigūnų ir jų šeimos narių pensijų įstatymas).

Pirmiausia palyginkime, kokie asmenys turi teisę gauti pareigūnų ir karių našlių ir našlaičių pensijas pagal Lietuvos ir Lenkijos įstatymus. **Lietuvoje** asmenų, turinčių teisę gauti pareigūnų ir karių valstybines pensijas, sąrašas yra pateiktas Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 1 straipsnyje. Tame pačiame įstatyme nurodyta, kad šiems asmenims žuvus tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais, teisę gauti pareigūnų ir karių valstybines našlių ir našlaičių pensijas turi jų sutuoktiniai ir vaikai. Pareigūnų ir karių našlių ir našlaičių pensijos skiriamos tik už asmenis, kurie mirė po 1995 m. sausio 1 d. Mirusio pareigūno ar kario našlei (našliui) ir (ar) našlaičiams taikomos tokios pat valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos kaip ir pirmojo ir antrojo laipsnių našlių ir našlaičių valstybinių pensijų gavėjams. Našlys arba našlė turi būti sukakęs nustatytą pensinį amžių arba pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, taip pat turi auginti ar slaugyti mirusiojo nepilnamečius vaikus. Našlaičiai turi būti nesukakę 18 metų, o jei sukakę, tai jie turi mokytis nustatyta tvarka įregistruotų mokyklų dieniniuose skyriuose, arba būti neįgalūs. Pagal Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 10 straipsnį pareigūnų ir karių valstybinė našlių ir našlaičių pensija skiriama, jei miręs pareigūnas ar karys buvo įgijęs teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją už tarnybą arba žuvęs ar miręs nuo sužalojimų asmuo dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, arba dėl netekto darbingumo buvo įgijęs teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę netekto darbingumo pensiją arba vieną iš šių pensijų gavo.

Lenkijoje Įstatyme dėl pensinių išmokų profesionaliems kariams ir jų šeimos nariams (toliau – Karių ir jų šeimos narių pensijų įstatymas) bei Pareigūnų ir jų šeimos narių pensijų įstatyme nustatyta, kad mirus profesionaliam kariui arba pareigūnui, jo šeimos nariams skiriamos tam tikros išmokos iš valstybės biudžeto. Šios išmokos yra karių našlių ir našlaičių pensija bei pareigūnų našlių ir našlaičių pensija. Prie pareigūnų našlių ir našlaičių pensijos dar gali būti skiriamas ir tam tikras priedas. Karių našlių ir našlaičių pensija, taip pat ir pareigūnų našlių ir našlaičių pensija šeimos nariams skiriama, esant trimis priežastims:

- jeigu karys ar pareigūnas mirė ar dingo be žinos, atlikdamas karinės tarnybos funkcijas;
- jeigu karys ar pareigūnas mirė per 18 mėnesių nuo išėjimo į pensiją ir jeigu jo mirties priežastis buvo sužeidimai ar liga, patirti per šį laikotarpį, arba jeigu karys ar pareigūnas mirė per 3 metus nuo išėjimo į pensiją ir jeigu mirties priežastis buvo nelaimingas atsitikimas, susijęs su aktyvia tarnyba, ar liga, kurią sukėlė tam tikros karinės tarnybos ar pareigūno tarnybos sąlygos;
- jeigu mirė karys ar pareigūnas, jau išėjęs į pensiją.

Pareigūnų ir jų šeimos narių pensijų įstatyme bei Karių ir jų šeimos narių pensijų įstatyme nedetalizuoja, kokie asmenys turi teisę gauti pareigūnų našlių ir našlaičių pensiją. Įstatymai tik nurodo, kad tiek pareigūnų, tiek karių našlių ir našlaičių pensijų, našlaičio priedo pareigūnų vaikams skyrimo ir mokėjimo sąlygas ir tvarką reglamentuoja mūsų jau minėtas Pensijų įstatymas. Remiantis šiuo įstatymu, mirusio kario ar pareigūno sutuoktinis, vaikai (įvaikiai), vaikaičiai, kiti globojami vaikai, tėvai turi teisę gauti karių našlių ir našlaičių pensiją ir pareigūnų našlių ir našlaičių pensiją. Taigi, Lenkijoje daugiau asmenų turi teisę gauti pareigūnų ir karių našlėms ir našlaičiams skirtas pensijas. Jei Lietuvoje apsiribojama tik mirusio kario ar pareigūno sutuoktiniu ir vaikais (įvaikiais), kurie turi atitikti tam tikras sąlygas, tai Lenkijoje ši teisė dar suteikiama ir kitiems artimiems giminaičiams.

Lietuvoje pareigūnų ir karių našlių ir našlaičių pensijų skyrimo tvarka atitinka pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių našlių ir našlaičių pensijų skyrimo tvarką. Pareigūnų ir karių valstybinė našlių ir našlaičių pensija apskaičiuojama kaip ir pareigūnų ir karių valstybinė netekto darbingumo pensija, kai karys ar pareigūnas netenka 75-100 procentų darbingumo. Tai reiškia, kad reikia atsižvelgti, kiek metų iki mirties karys ar pareigūnas išbuvo tarnyboje, nes pensija skiriama pareigūnams ir kariams už kiekvienus tarnybos metus, įskaitytus į tarnybos laiką pensijai skirti. Taip pat svarbu atsižvelgti į tai, ar pareigūnas ar karys mirė dėl priežasčių susijusių su tarnyba, ar dėl kokių nors kitų priežasčių. Našliams (našlėms) skiriama 20 procentų mirusiajam priklausiusios pensijos dydžio našlių pensija, o našlaičiams – po 30 procentų. Vaikams, netekusiems abiejų tėvų, jei jie buvo įgiję teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją už tarnybą ar netekto darbingumo pensiją, pareigūnų ir karių valstybinė našlaičių pensija skiriama už kiekvieną iš tėvų atskirai. Teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijas turi ir privalomosios karo tarnybos karių ar karių savanorių sutuoktiniai ir vaikai, jei šie kariai mirė tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais. Pareigūnų ir karių našlių pensijos pareigūnams ir kariams gali būti mokamos ir tada, kai našliai (našlės) tebetarnauja. Be to, kaip nurodoma Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų⁵⁵ 3 punkte, pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos gali būti mokamos kartu su pensija už tarnybą ar netekto darbingumo pensija. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas taip pat nustato, kad ir toliau yra mokamos maitintojo netekimo pensijos už asmenis, mirusius iki 1995 m. sausio 1 d. Pagal Lenkijos įstatymus pareigūnų našlių ir našlaičių pensija bei karių našlių ir našlaičių pensija yra skiriama ir mokama pagal tokias pat sąlygas, kaip numatyta Pensijų įstatyme Tačiau Karių ir jų šeimos narių pensijų

---

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 83 „Dėl Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo, Krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų, Kalėjų departamento ir jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 8-173

įstatymo 24 straipsnis numato kelias papildomas sąlygas karių našlių ir našlaičių pensijai. Pirmiausia, jei karys mirė ar dingo be žinios, tai karių našlių ir našlaičių pensija skiriama tokio dydžio, kokia galėjo būti neįgalumo pensija, skirta kariui. Antra, jei karys žuvo ar dingo be žinios aktyvios tarnybos metu būdamas už Lenkijos Respublikos teritorijos ribų, tai jo sutuoktiniui našlių pensija skiriama nepaisant jo amžiaus ar sveikatos būklės. Trečia, karių našlių ir našlaičių pensija, kurią turi teisę gauti mirusio jau išėjusio į pensiją kario šeimos nariai, yra mirusiam kariui priklausiusios pensijos dydžio (Karių ir jų šeimos narių pensijų įstatymo 24 str.). Tokios pačios sąlygos numatytos ir Pareigūnų ir jų šeimos narių pensijų įstatyme.

Tiek Lietuvos, tiek Lenkijos įstatymai nustato sąlygas, kiek ir kokių pensijų ar pensinių išmokų gali gauti pareigūnų ir karių našliai (našlės) ir našlaičiai. **Lietuvoje** pagal Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą pareigūnų ir karių valstybinė našlių ar našlaičių pensija mokama kartu su pensija už tarnybą ar netekto darbingumo pensija. Tačiau įstatymas nenurodo, kaip yra tada, kai asmuo turi teisę gauti ir našlių pensiją, ir našlaičių pensiją. Tokiu atveju reiktų vadovautis Valstybinių pensijų įstatyme numatyta tvarka, t.y., asmeniui gali būti mokama tik viena iš šių pensijų. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas nustato, kad asmenys, kurie įgyja teisę į pareigūnų ir karių valstybinę pensiją, nepraranda teisės į kitas valstybines pensijas, jei įstatymai nenumato kitaip. Tuo tarpu Valstybinių pensijų įstatyme nurodyta, kad asmeniui, turinčiam teisę gauti kelias valstybines pensijas, jo pasirinkimu mokama tik viena iš jų, išskyrus valstybinę našlių ir našlaičių pensiją, kuri taip pat gali būti mokama tik viena su viena iš valstybinių pensijų. Taigi, pagal šį teisės aktą asmuo gali gauti vieną valstybinę pensiją ir vieną našlių arba našlaičių pensiją. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 5 straipsnio 3 dalis nustato, kad asmenys, turintys teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, nepraranda teisės gauti kitas valstybines pensijas, taip pat nevalstybines pensijas, jei įstatymai nenustato kitaip. Taigi, darytina išvada, kad asmuo gali gauti ir valstybinę pensiją, ir valstybinę socialinio draudimo pensiją. Valstybinių pensijų įstatymas numato, kad jei asmuo turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją ir valstybinę našlių pensiją (išskyrus nukentėjusiųjų asmenų valstybinę našlių pensiją), tai jo pasirinkimu yra mokama tik viena iš šių pensijų. Vadinasi, tokia tvarka galioja ir pareigūnų ir karių valstybinių našlių ir našlaičių pensijų atveju. **Lenkijoje** Karių ir jų šeimos narių pensijų įstatymas bei Pareigūnų ir jų šeimos narių įstatymas numato, kad asmenys, turintys teisę gauti pareigūnų našlių ir našlaičių pensiją ar karių našlių ir našlaičių pensiją, negali kartu gauti jokios kitos pensijos nei pagal minėtus įstatymus, nei pagal joki kitą įstatymą. Tokiu atveju asmeniui, turinčiam teisę gauti karių našlių ir našlaičių pensiją ir kokią nors kitą pensiją, numatytą įstatymuose, mokama didesnė jo pasirinkta pensija, jei kiti įstatymai nenumato kitokios tvarkos.

Apibendrinus Lietuvos ir Lenkijos įstatymus, reglamentuojančius pareigūnų ir karių šeimos nariams skiriamų našlių ir našlaičių pensijų skyrimo tvarką mirus pareigūnui ar kariui, pastebime, kad šių pensijų skyrimo tvarka abejose valstybėse yra panaši. Tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje socialinės išmokos maitintojo netekimo atveju šeimos nariams yra skiriamos tada, jei pareigūnas ar karys mirė ar žuvo dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, taip pat jei mirė asmuo, gaunantis netekto darbingumo ar senatvės pensiją. Lenkijos teisės aktai numato platesnį subjektų, turinčių teisę gauti našlių ir našlaičių pensijas, ratą ir be mirusiojo sutuoktinio ir vaikų, įtraukia dar ir kitus giminaičius. Be to, pagal galiojančius teisės aktus Lenkijoje asmuo gali gauti tik vieną pensiją, o Lietuvos teisės aktai numato, kad asmenys kartu su pareigūnų ir karių valstybine našlių ir našlaičių pensija leidžia gauti ir kitas išmokas, nurodytas įstatymuose.

5. 4. Prezidento valstybinė našlių ir našlaičių renta

Lietuvoje ir Lenkijoje buvusiems valstybėms vadovams pagal specialius įstatymus yra mokamos tam tikros išmokos po to, kai jie baigę savo kaip prezidento kadenciją. Prezidento mirties atveju, jų šeimos nariai taip pat įgyja teisę gauti išmokas iš valstybės biudžeto. Lietuvoje Prezidento valstybinės rentos įstatymas⁵⁶ bei Prezidento valstybinės rentos skyrimo ir mokėjimo nuostatai nustato prezidento valstybinės rentos bei **prezidento valstybinės našlių ir našlaičių rentos** – skyrimo ir mokėjimo tvarką bei sąlygas. Lenkijoje prezidentui ir jo šeimos nariams skirtų išmokų skyrimo ir mokėjimo tvarką nustato Įstatymas dėl atlyginimo buvusiam Lenkijos Respublikos Prezidentui⁵⁷ (*Ustawa o uposażeniu byłego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*). Pagal šį įstatymą prezidento šeimos nariams, jam mirus, yra skiriama **šeimos pensija**.

Palyginę Lietuvos ir Lenkijos įstatymus, reglamentuojančius išmokas prezidentui ir jo šeimos nariams, galime teigti, kad išmokų skyrimo tvarka yra panaši. Abejų valstybių įstatymai teisę gauti išmokas mirus prezidentui suteikia tokiam pat subjektų ratui. **Lietuvoje** pagal Prezidento valstybinės rentos įstatymo 4 straipsnį teisę gauti prezidento valstybinę našlių ir našlaičių rentą (toliau – našlių ir našlaičių rentos) turi mirusio Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinis ir vaikai (įvaikiai). Vienas iš pagrindinių jiems keliamų reikalavimų yra Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimas. Asmenys, neturintys Lietuvos Respublikos pilietybės, negali pretenduoti gauti Prezidento valstybines našlių ir našlaičių rentos. Asmenų, kurie gali gauti našlaičių rentą, kategorijos ir sąlygos, kurias jie turi atitikti, yra tokios pačios kaip ir skiriant kitas socialines išmokas. Ši renta gali būti skiriama mirusio Respublikos Prezidento vaikams (įvaikiams) iki 18 metų, vyresniems nei 18 metų vaikams (įvaikiams), jeigu jie pripažinti

---

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 141-5405

⁵⁷ Ustawa o uposażeniu byłego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej //

<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19960750356>. Prisijungimo laikas: 2010-11-15

neįgaliais iki 18 metų ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi, taip pat įregistruotų aukštųjų, profesinių ir bendrojo lavinimo mokyklų, dieninių skyrių studentams ir mokiniams – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu jiems sukaks 24 metai. **Lenkijoje** pagal Įstatymą dėl atlyginimo buvusiam Lenkijos Respublikos Prezidentui šeimos pensija skiriama mirusio buvusio prezidento sutuoktiniui ir vaikams. Kaip ir pagal Lietuvos teisės aktus vaikai turi atitikti sąlygas, nustatytas bendrose taisyklėse, numatytose Pensijų įstatyme, t.y būti atitinkamo amžiaus, mokytis bendro lavinimo ar aukštosiose mokyklose arba būti neįgalūs.

Lietuvoje Prezidento valstybinė našlių ir našlaičių renta yra skiriama tada, jei miręs Respublikos Prezidentas gavo ar galėjo gauti Prezidento valstybinę rentą. Kitaip nei kitų socialinių išmokų atvejais, Prezidento našlio ar našlės amžius bei kitos gaunamos pensijos nėra svarbu skiriant ir mokant našlių rentą. Tačiau įstatymas čia pat numato ir tam tikras išimtis. Jei Prezidento našlys ar našlė be našlių rentos turi teisę gauti ir valstybinę pensiją ar pensinę išmoką, tai jis (ji) gali pasirinkti, kurią iš šių socialinių išmokų jis (ji) nori gauti. Valstybinei socialinio draudimo pensijai prezidento valstybinės našlių rentos gavimas įtakos neturi. Mirusio prezidento našlys (našlė) gali gauti abi šias išmokas. Kitas svarbus aspektas, skiriant našlių rentą, yra draudžiamųjų pajamų turėjimas. Jei našlys ar našlė turi draudžiamųjų pajamų, tai jam našlių renta neskiriama, o paskirtoji nemokama. Be to, Prezidento našliui ar našlei dar kartą susituokus, ši renta taip pat neskiriama, o paskirtoji nemokama. Našlaičių rentos skyrimo atveju, jų skyrimas ir mokėjimas nepriklauso nei nuo draudžiamųjų pajamų turėjimo, nei nuo kitų gaunamų pensijų (Prezidento valstybinės rentos įstatymo 5 str.). Prezidento našlei ar našliui ir (ar) vaikams išvykus nuolat gyventi į užsienį, paskirta Prezidento našlių ir našlaičių renta ir toliau yra mokama. Lenkijoje Įstatyme dėl atlyginimo buvusiam Lenkijos Respublikos Prezidentui nustatyta, kad prezidentas negali gauti išmokos pagal šį įstatymą ir kitokios pensijos ar pensinės išmokos. Tokiu atveju jis turi pasirinkti, kurią išmoką jis nori gauti. Tačiau apie šeimos narius minėtas įstatymas neužsimena, bet kadangi teigiama, kad šeimos pensija skiriama pagal Pensijų įstatyme nustatytas taisykles, vadinasi šeimos nariai taip pat gali gauti tik vieną išmoką – didesniąją arba pasirinktąją.

Prezidento valstybinės rentos įstatymo 6 straipsnis numato, kad Lietuvoje Prezidento valstybinė našlių renta yra 50 procentų Respublikos Prezidento valstybinės rentos dydžio, našlaičiams skiriamos rentos dydis yra 25 procentai Prezidento valstybinės rentos dydžio. Jei našlaičių yra daugiau negu vienas, kiekvienas iš jų gauna po lygiai, t.y. po 25 procentus, o visiems kartu negali būti skirta daugiau nei 50 procentų Prezidento valstybinės rentos dydžio. Tik tuo atveju, kai nėra našlio ar našlės, likę našlaičiai visi kartu gali gauti rentą, kuri yra ne didesnė nei 100 procentų Prezidento valstybinės rentos dydžio. Našlių ir našlaičių renta kaip ir Prezidento valstybinė renta yra mokama iš valstybės biudžeto ir ją moka Respublikos Prezidento

kanceliarija, Vyriausybei priėmus atitinkamą sprendimą dėl rentos skyrimo. Lenkijoje Įstatymas dėl atlyginimo buvusiam Lenkijos Respublikos Prezidentui smulkiai nereglamentuoja, kokio dydžio išmokos mokamos mirusio prezidento šeimos nariams. Įstatymo 7 straipsnis numato, kad šeimos pensijos dydis ir skyrimo sąlygos yra tokios kaip nurodyta skiriant valstybinę našlių ir našlaičių pensiją pagal Pensijų įstatymą. Vadinasi, priklausomai nuo to, kiek šeimos narių pretenduoja gauti šią šeimos pensiją, jiems gali būti skiriama 85, 90 arba 95 procentų prezidento gautos išmokos dydžio pensija. Be to, ši pensija, kitaip nei Lietuvoje yra mokama ne iš valstybės biudžeto, o iš Socialinio draudimo fondo, kaip ir visos pensijos, skiriamos pagal Pensijų įstatymą.

Apibendrinant prezidento šeimos nariams skiriamų socialinių išmokų prezidentui mirus teisinį reguliavimą Lietuvoje ir Lenkijoje, pastebime, kad abi valstybės atsižvelgia į valstybės vadovo ypatingą teisinį statusą ir stengiasi užtikrinti paramą jam mirus. Lietuvos ir Lenkijos teisės aktai panašiai reglamentuoja socialinių išmokų mirusio prezidento šeimos nariams skyrimo tvarką. Subjektų ratas yra panašus ir pagal Lietuvos, ir pagal Lenkijos įstatymus. Tuo tarpu pati mokėjimo tvarka šiek tiek skiriasi.

5. 5. Valstybinė signataro našlių ir našlaičių renta Lietuvoje

Valstybinė signataro renta yra numatyta tik pagal Lietuvos įstatymus. Lenkijos teisės aktai tokių išmokų esant panašioms aplinkybėms nenumato. Valstybinė signataro renta yra dar viena speciali socialinė išmoka, skiriama tam tikrai grupei asmenų už jų nuopelnus Lietuvos Respublikai, o šiam asmeniui mirus yra skiriama **valstybinė signataro našlių ir našlaičių renta** (toliau – signataro našlių ir našlaičių renta). Šios rentos skyrimo ir mokėjimo tvarką ir sąlygas reglamentuoja Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymas⁵⁸ bei Valstybinės signataro rentos skyrimo ir mokėjimo nuostatai. Pagal Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymo 2 straipsnį Nepriklausomybės Akto signataras (toliau – signataras) – tautos išrinktas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo deputatas, kuris nustatyta tvarka 1990 m. kovo 11 d. užpildė vardinio balsavimo kortelę, joje pasirašė, balsavo už Aktą „Dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo“ ir po juo pasirašė.

Signatarui mirus (nustatyta tvarka pripažinus mirusiu ar nežinia kur esančiu) jo našlys ar našlė ir (ar) vaikai (įvaikiai) turi teisę gauti valstybinę signataro našlių ir našlaičių rentą. Teisę gauti Valstybinę signataro našlių rentą (toliau – Signataro našlių renta) turi tik mirusio signataro sutuoktinis. Mirusiojo vaikai iki 18 metų, vyresni nei 18 metų, jei jie buvo pripažinti neįgaliais iki 18 metų ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi, taip pat

---

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 101-4543

mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu jiems sukaks 24 metai turi teisę gauti signataro našlaičių rentą (Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymo 9 str. 1 d.). Šią rentą tokiomis pačiomis sąlygomis turi teisę gauti ir nurodytų Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputatų našlės ir našlaičiai.

Tiek signataro našlei ar našliui, tiek našlaičiams yra skiriama vienodo dydžio renta – 25 procentai mirusiam signatarui priklausiusios ar gautos rentos dydžio išmoka. Įstatymas numato tam tikrus reikalavimus asmenims, kurie turi teisę gauti signataro našlių ir našlaičių rentą. Pirma, mirusio signataro sutuoktinis ir vaikas (įvaikis) turi būti Lietuvos Respublikos pilietis. Sąlygos būti Lietuvos Respublikos gyventoju įstatymas nenustato, taigi valstybinė signataro našlių ir našlaičių renta skiriama ir mokama nepriklausomai nuo našlės, našlio ar našlaičio gyvenamosios vietos. Kitas reikalavimas yra draudžiamųjų pajamų neturėjimas. Tiek mirusio signataro sutuoktinis, tiek vaikai (įvaikiai) neturi turėti jokių draudžiamųjų pajamų, tačiau šiems asmenims išlieka teisė gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, o tuo laikotarpiu, kai jie gauna tam tikras draudžiamąsias pajamas, renta nėra mokama. Trečioji aplinkybė, turinti reikšmės signataro našlių ir našlaičių rentos skyrimui, yra ta, kad mirusiojo sutuoktinis, vaikas (įvaikis) neturi būti apkaltinti įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu už tyčinio nusikaltimo padarymą. Ši sąlyga galioja, kol išnyksta teistumas. Dar viena sąlyga nustato, kad mirusio signataro sutuoktinis ar vaikas (įvaikis) turi atsisakyti gaunamos valstybinės pensijos, išskyrus valstybinę socialinio draudimo pensiją. Signataro našlių ir našlaičių renta kaip ir valstybinė signataro renta yra mokama iš valstybės biudžeto. Šią rentą skiria Vyriausybė, o ją moka Seimo kanceliarija (Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymo 10 str.).

Kaip jau buvo minėta, signatarų valstybinė našlių ir našlaičių renta negali būti skiriama ir mokama, jei asmuo neatsisako gaunamos valstybinės pensijos. Taigi, sutuoktinis ar vaikas (įvaikis) negali gauti ir šią rentą, ir kurią nors valstybinę pensiją. Taip pat našlys, našlė ar našlaitis negali turėti jokių draudžiamųjų pajamų. Tokiu atveju renta taip pat nemokama.

Apibendrinat signatarų valstybinės našlių ir našlaičių rentos teisinį reglamentavimą, pastebime, kad ši renta skiriama tik mirusio signataro sutuoktiniui ir vaikams (įvaikiams). Be to, ji negali būti skiriama, jei asmenys turi draudžiamųjų pajamų gauną kitą pensiją (išskyrus valstybinę socialinio draudimo pensiją).

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Mirtis kaip socialinės rizikos veiksnys pripažįstamas daugelyje demokratinių valstybių, tarp jų ir Lietuvoje bei Lenkijoje. Tiek Lietuva, tiek Lenkija pagrindiniuose įstatymuose – Konstitucijose, yra įtvirtinusios nuostatas, kad valstybė laiduoja asmenims teisę į socialinę apsaugą maitintojo netekimo atveju. Įstatymais nustatyta socialinė apsauga maitintojo netekimo atveju Lietuvoje ir Lenkijoje turi ir panašumų, ir skirtumų. Nors dėl skirtingų valstybių finansinių biudžeto galimybių ir kitų aplinkybių socialinės apsaugos išmokų dydžiai bei subjektų ratas skiriasi, tačiau išmokų rūšys, jų skyrimo ir mokėjimo sąlygos iš esmės yra panašios.
2. Kiekvienoje demokratinėje valstybėje socialinė apsauga maitintojo netekimo atveju turi būti tokia, kad užtikrintų žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas. Valstybės turi nustatyti tokius socialinės apsaugos išmokų netekus maitintojo dydžius, kad būtų užtikrintas bent minimalus pragyvenimo lygis. Lietuvos ir Lenkijos teisės aktų, reglamentuojančių socialinę apsaugą maitintojo netekimo atveju, analizės pagrindu darytina išvada, kad atsižvelgiant į kintančius valstybės ir visuomenės, ekonomikos ir aplinkos santykius, šie teisės aktai nuolat keičiami bei tobulinami taip, kad naujos jų nuostatos atitiktų šalies ekonominę situaciją, objektyviai egzistuojančius visuomenės poreikius.
3. Pagrindinis socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju tikslas – kompensuoti dalį pajamų, kurių šeima neteko mirus asmeniui, kuris buvo šeimos maitintojas ir finansiškai išlaikė šeimą. Lietuvoje ir Lenkijoje įstatymais apibrėžtas skirtingas asmenų, turinčių teisę gauti našlėms ir našlaičiams skirtas socialinės apsaugos išmokas, ratas. Lietuvos įstatymų leidėjas laikosi griežtesnės pozicijos ir teisę į našlių ir našlaičių pensiją dažniausiai suteikia tik mirusiojo sutuoktiniui ir vaikams (įvaikiams), tuo tarpu Lenkijoje socialinės apsaugos išmokas netekus maitintojo yra skiriamos ir kitiems asmenims, kurie buvo mirusiojo išlaikomi – tėvams, vaikaičiams, broliams ir seserims bei kitiems išlaikomiems asmenims. Atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes ir Lenkijos patirtį, siūlytina praplėsti subjektų, turinčių teisę gauti periodines socialinės apsaugos išmokas maitintojo netekimo atveju, ypač valstybines socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijas, ratą, įtraukiant kitus asmenis, kurie buvo mirusiojo išlaikomi ar turėjo teisę į išlaikymą (tėvus, brolius, seseris), kad šie būdami nedarbingi galėtų gauti papildomų pajamų pragyvenimui, kurių neteko mirus juos išlaikiusiam asmeniui.
4. Lietuvos ir Lenkijos įstatymai skirtingai reglamentuoja asmenų teisę vienu metu gauti kelias periodines socialinės apsaugos išmokas maitintojo netekimo atveju. Lenkijos Respublikos socialinės apsaugos įstatymuose nustatyta, kad asmuo, turintis teisę gauti kelias socialines išmokas maitintojo netekimo atveju, gali gauti tik vieną iš jam priklausančių išmokų – didesniąją arba jo pasirinktąją, nepaisant ar tai yra šeimos pensija netekus maitintojo, ar senatvės ar neįgalumo pensija. Tuo tarpu Lietuvos socialinės apsaugos įstatymai suteikia galimybę

asmenims vienu metu gauti kelias išmokas - maitintojo netekimo išmokas kartu su kitomis našliui ar našlaičiui priklausančiomis pensijomis ir pensinio pobūdžio išmokomis.

5. Pagal Lietuvos teisės aktus, jei apdrausto valstybiniu socialiniu draudimu asmens mirties priežastis yra nelaimingas atsitikimas darbe ar ūmi profesinė liga, mirusiojo artimieji iš Valstybinio socialinio draudimo fondo gali gauti kelias periodines maitintojo netekimo išmokas: periodinę draudimo išmoką pagal Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą ir valstybinę socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensiją pagal Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą. Pagal Lenkijos Respublikos įstatymus šeimos nariai iš Socialinio draudimo fondo gali gauti tik vieną socialinės apsaugos išmoką maitintojo netekimo atveju - arba šeimos pensiją pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą, arba šeimos pensiją pagal Įstatymą dėl senatvės ir neįgalumo pensijų mokėjimo iš Socialinio draudimo fondo. Toks teisinis reguliavimas Lietuvoje turėtų būti keičiamas, numatant, kad dėl to paties draudiminio įvykio – mirties – būtų mokama tik viena socialinio draudimo išmoka – didesnioji arba ta, kurią pasirenka mirusio asmens šeimos narys (nariai). Tai užtikrintų socialinę lygybę kitų išmokų gavėjų, kurie už mirusį dėl kitos priežasties maitintoją, turi teisę gauti tik vieną išmoką, atžvilgiu.
6. Lietuvos ir Lenkijos teisės aktai panašiai reglamentuoja socialinės paramos išmokų skyrimą. Valstybės skiria socialinę paramą jos reikalingiems asmenims, kad būtų iš dalies padengtos jų patiriamos išlaidos laidojant artimuosius ar auginant be tėvų globos likusius vaikus.
7. Lietuvos teisės aktai numato socialinės paramos išmokos - šalpos našlaičių pensijos skyrimą mirusio asmens vaikams (įvaikiams), kurie neturi teisės gauti našlaičių pensijos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo. Tačiau našliams (našlėms), kurie mirus sutuoktiniui neturi teisės gauti socialinio draudimo našlių pensijos, papildoma socialinė parama šalpos pensijos forma. Tad siūlytina keisti esamą teisinį reglamentavimą Lietuvoje ir suteikti teisę gauti šalpos našlių pensijas asmenims, kurie neturi teisės gauti našlių pensijos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo.
8. Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje nustatyta daugiau specialių socialinių išmokų maitintojo netekimo atveju nei Lenkijoje. Lietuvos įstatymai numato tokių išmokų skyrimą mirus tam tikrų socialinių ir profesinių grupių asmenims. Specialios socialinės išmokos skiriamos šeimai asmens, kuris turėjo tam tikrų nuopelnų Lietuvos valstybei, dirbo tam tikroje profesijoje, nukentėjo nuo 1940-1990 metų okupacijų. Teisė į šias išmokas nesiejama nei su mirusio asmens, nei su jo šeimos nario teise į valstybinę socialinio draudimo pensiją, jos mokamos nepaisant turimų pajamų (turto). Taigi, šeimos nariai už tą patį mirusį asmenį turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlių ir (ar) našlaičių pensijas ir valstybines našlių ir našlaičių pensijas iš valstybės biudžeto. Tad siūlytina tokį teisinį reglamentavimą keisti, numatant kad būtų mokama tik viena

išmoka – arba valstybinė socialinio draudimo našlių ir (ar) našlaičių pensija, arba valstybinė našlių ir našlaičių pensija. Be to, skiriant specialias socialines išmokas maitintojo netekimo atveju, siūlytina atsižvelgti į mirusiojo arba šeimos nario turimas pajamas ar kitą turtą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 32-761
3. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295
4. Lietuvos Respublikos kompensacijų nepriklausomybės gynėjams, nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, bei jų šeimoms įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 3-78
5. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl paramos mirties atveju“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 73-1371
6. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555
7. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1873; 2005, Nr. 71-2556
8. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 101-2018
9. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558
10. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl socialinės paramos asmenims, sužalotiems atliekant būtinąją karinę tarnybą sovietinėje armijoje, ir šioje armijoje žuvusiųjų šeimoms (1945 07 22 – 1991 12 31) // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1162
11. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 89-1706; 2004, Nr. 88-3208
12. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 1-4
13. Lietuvos Respublikos valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos dalyvių šeimoms įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 92-2543
14. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207
15. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės gynėjų ir kitų nukentėjusių nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos asmenų teisinio statuso pripažinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 5-124

16. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3088
17. Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 101-4543
18. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5116
19. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 141-5405
20. Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 152-6820
21. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2010, Nr. 139-7108
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 91-1781
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 83 „Dėl Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo, Krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų, Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 8-173
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 1665 „Dėl valstybinės signataro rentos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 122-5532
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 346 „Dėl valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 47-1558
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 1329 „Dėl 2007 metų draudžiamųjų pajamų dydžio ir valstybinės socialinio draudimo našlių pensijos bazinio dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 144-5473
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 197 „Dėl Respublikos Prezidento valstybinės rentos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 23-881
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 255 „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 33-1198

29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. gruodžio 27 d. nutarimas Nr. 1406 „Dėl valstybinės pensijų bazės dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 138-5674
30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 16 d. nutarimas Nr. 703 „Dėl valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo, einamųjų 2008 metų draudžiamųjų pajamų naujo dydžio ir maksimalios valstybinės socialinio draudimo neperskaičiuotos pensijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 83-3307
31. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 1366 „Dėl bazinės socialinės išmokos dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 150-6099
32. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 1771 „Dėl einamųjų 2010 metų draudžiamųjų pajamų, ribinio motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpos ir ribinio valstybinės pensijos dydžių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 158-7157
33. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gruodžio 27 d. įsakymas Nr. A1-288 „Dėl Europos Tarybos reglamento Nr.1408/71/EEB ir reglamento Nr. 574/72/EEB nuostatų, susijusių su išmokomis šeimai ir išmoka mirties atveju, įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 6-162
34. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 38 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=339552&p_query=valstybini%F8%20socialinio%20draudimo%20pensij%F8%20%E1statymas&p_tr2=2. Prisijungimo laikas: 2010-11-05
35. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 1, 2, 8, 34, 35, 41, 43 ir 44 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301788&p_query=valstybini%F8%20socialinio%20draudimo%20pensij%F8%20%E1statymas&p_tr2=2. Prisijungimo laikas: 2010-11-05
36. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3, 4 ir 5 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=375389&p_query=&p_tr2=. Prisijungimo laikas: 2010-11-06
37. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl paramos mirties atveju“ 2 straipsnio pakeitimo įstatymo aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=273708&p_query=parama%20mirties%20atveju&p_tr2=2. Prisijungimo laikas: 2010-12-13

38. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl paramos mirties atveju 2 straipsnio pakeitimo įstatymo aiškinamasis raštas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289252&p_query=parama%20mirties%20atveju&p_tr2=2. prisijungimo laikas: 2010-12-13
39. Europos laikinasis susitarimas dėl senatvės, invalidumo ir maitintojo netekimo socialinės apsaugos sistemų // Valstybės žinios. 1999, Nr. 62-2036
40. Europos laikinasis susitarimas kitų nei senatvės, invalidumo ir maitintojo netekimo socialinės apsaugos sistemų // Valstybės žinios, 1999, Nr. 62-2038
41. 1996 m. liepos 24 d. Tarybos direktyva dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo įgyvendinimo profesinėse socialinės apsaugos sistemose ir Tarybos direktyva 96/97/EB, priimta 1996 m. gruodžio 20 d., iš dalies keičianti Direktyvą 86/378/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo įgyvendinimo profesinėse socialinės apsaugos sistemose // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=29375&p_query=&p_tr2=2
Prisijungimo laikas: 2010-01-20
42. 2004 m. balandžio 29d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49164&p_query=&p_tr2=2.
Prisijungimo laikas: 2010-01-20
43. 2009 m. rugsėjo 16d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką // <http://www.sodra.lt/get.php?f.6199>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
44. ILO Convention of 1952 No. 102 on Social Security (Minimum Standards), http://www.ilocarib.org.tt/projects/cariblex/conventions_14.shtml. Prisijungimo laikas: 2010-10-13
45. The Constitution of The Republic of Poland // <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.
Prisijungimo laikas: 2010-01-20
46. Act of 20th December 1990 on social insurance of farmers // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
47. Act of 10th December 1993 on retirement benefits for professional soldiers and their families // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
48. Act of 18th February 1994 on retirement benefits for the officers of Police, Internal Security Agency, Intelligence Agency, Military Counterintelligence Service, Military Intelligence

- Service, Central Bureau of Border Guard officers, Government Protection Bureau, State Fire Service and the Prison Service and their families // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
49. Act of 13th October 1998 on Social Insurance System // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
50. Act of 17th December 1998 on retirement pensions and disability pensions from the Social Security Fund // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
51. Act of 30th October 2002 on social insurance in respect of accidents at work and occupational diseases // <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=764>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
52. Family benefits act of 28th November 2003 // <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwepol.htm>. Prisijungimo laikais: 2010-01-20
53. Ustawa z dnia 29 maja 1974 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin // <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19740210117+2002%2411%2415&min=1>. Prisijungimo laikas: 2010-09-14
54. Ustawa z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego // <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910170075+2002%2411%2415&min=1>. Prisijungimo laikas: 2010-09-14
55. Ustawa z dnia 30 maja 1996 r. o uposażeniu byłego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej // <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19960750356>. Prisijungimo laikas: 2010-11-15
56. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. O pomocy społecznej // <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20040640593>. Prisijungimo laikas: 2010-11-24

Teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 8 straipsnio 3 dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 3 d. nutarimu Nr. 829 „Dėl 1939-1990 metų okupacijų represinių

- struktūrų, tarnybų ir pareigų, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, sąrašo patvirtinimo" patvirtinto sąrašo „1939-1990 metų okupacijų represinės struktūros, tarnybos ir pareigos, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos" 9 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 daliai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 14-370
2. 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 ir 2 dalių, 16 straipsnio 6 dalies ir 9 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 „Dėl vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo ir tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už išstarnautus metus gauti, nustatymo“ patvirtintų vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų (1998 m. lapkričio 20 d. redakcija) 31.3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 daliai“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 43-1636
  3. 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 68-3094
  4. 2010 m. gruodžio 14 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 38 straipsnio 1 dalies (2006 m.

gruodžio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 147-7522

Specialioji literatūra

1. Bernotas D., Guogis A. Evaluation of Social Security in Lithuania, Latvia and Estonia: Achievements and Drawbacks // <http://palissy.humana.univ-nantes.fr/msh/costa15/pdf/nantes/guogis.pdf>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
2. Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. – 260 p.
3. Bernotas D., Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. – Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. – 97 p.
4. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. – Vilnius: Eugrimas, 2000. – 80 p.
5. Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. – Vilnius: Eugrimas, 2000. – 160 p.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. – Vilnius: Teisės institutas, 2000. – 503 p.
7. Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – 224 p.
8. Teisinis žinynas socialinės apsaugos koordinavimo klausimais. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo Sprendimai dėl darbuotojų migrantų socialinės apsaugos. – Vilnius: Ciklonas, 2005. – 248 p.
9. Social insurance institution. – Social insurance in Poland. Information, facts (2009) // <http://www.zus.pl/files/english.pdf>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
10. Social insurance institution. – Social insurance in Poland. Information, facts (2010) // <http://www.zus.pl/pliki/ulotki/Ubezpieczenia%20spoleczne%20informacje%20fakty%20wer%20angielska.pdf>. Prisijungimo laikas: 2010-10-05
11. Pensions granted and payable by the Social Insurance Institution (ZUS) with the application of the European Union Law (2008) // http://www.zus.pl/files/PENSIONS_GRANTED_AND_PAYABLE.pdf. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
12. Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2008 – U.S.A.: Social Security Administration, 2008. – 331 p.

13. Survivor's pension from ZUS subject to community coordination (June 2009) // http://www.zus.pl/files/Survivor_pension_from_ZUS_subject_to_community_coordination.pdf. Prisijungimo laikas: 2010-01-20

Moksliniai straipsniai

1. Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 7(2), p. 26-34
2. Lazutka R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/fil72/9.pdf>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
3. Milevičienė D. Socialinės politikos formavimo ribos // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2003, Nr. 1(3), p. 81-85
4. Borowczyk E. First Experiences with privatization of the Polish Pension Schemes: A Status Report // Building Social Security: The Challenge of Privatization / Edited by Xenia Scheil-Adlung. – New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): Transaction Publishers, 2001, p. 169-173
5. Duszczak M., Wiśniewski J. The Polish pension system in comparative perspective // <http://eng.newwelfare.org/2006/02/18/the-polish-pension-system-in-comparative-perspective/>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
6. Piętka K. Social Protection in Poland. Background Paper Prepared for the EU8 Social Inclusion Study // <http://siteresources.worldbank.org/INTECONEVAL/Resources/PolandSocialPolicyReview.pdf>. Prisijungimo laikas: 2010-01-20
7. Stahlberg A-C., et al. Pension Design and Gender: Analyses of Developed and Developing Countries // Gender and Social Security Reform / Edited by Neil Gilbert. – New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): Transaction Publishers, 2006, p. 1-43
8. Tuominen E., Laitinen-Kuikka S. Pension Policy in the European Union: Responses to the Changing Division of Labour in Family Life // Gender and Social Security Reform / Edited by Neil Gilbert. – New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): Transaction Publishers, 2006, p. 45-73

INTERNETINĖS NUORODOS

1. Europos Komisija. Užimtumas, socialiniai reikalai ir lygios galimybės – ec.europa.eu/social
2. Lietuvos Respublikos Seimas – www.lrs.lt

3. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija – www.socmin.lt
4. Statistikos departamentas – www.stat.gov.lt
5. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – www.sodra.lt
6. European Society of Immunodeficiencies – www.esid.org
7. Eurostat – epp.eurostat.ec.europa.eu
8. International Labour Organization – www.ilo.org
9. International Social Security Association – www.issa.int
10. Główny Urząd Statystyczny (GUS) – www.stat.gov.pl
11. Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) – www.krus.gov.pl
12. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej – www.mpips.gov.pl
13. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej – isap.sejm.gov.pl
14. Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) – www.zus.pl

SOCIALINĖS APSAUGOS IŠMOKŲ MAITINTOJO NETEKIMO ATVEJU LIETUVOJE IR LENKIJOJE LYGINAMOJI ANALIZĖ

(RAMUNĖ ŠIMKŪNAITĖ)

SANTRAUKA

Mirtis pripažįstama socialinės rizikos veiksniu daugelyje demokratinių valstybių, tarp jų ir Lietuvoje bei Lenkijoje. Abejų valstybių konstitucijose nustatyta, kad valstybė laiduoja savo piliečiams socialinę paramą našlystės ir maitintojo netekimo atveju.

Šio darbo tikslas – palyginti Lietuvos ir Lenkijos socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju teisinį reguliavimą subjektų bei skyrimo ir mokėjimo tvarkos aspektais. Darbo tema yra gan nauja ir aktuali, nes mokslinių darbų, kuriais sistemiškai būtų išanalizuota maitintojo netekimo išmokų teisinė bazė, nėra pakankamai nei Lietuvoje, nei Lenkijoje.

Pagrindinis socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju tikslas yra pajamų kompensavimas po asmens mirties likusiems šeimos nariams, kurie gyveno kartu su mirusiuoju. Maitintoju šeimoje yra laikomas asmuo, kuris uždirba pinigus iš savo darbinės veiklos ar gauna kitokias pajamas, iš kurių jis išlaiko save ir savo šeimos narius. Tokiu atveju, kai patys po asmens mirties likę šeimos nariai negali pasirūpinti pakankamomis pajamomis, reikalingomis pragyventi, šią pareigą perima valstybė, socialinės apsaugos sistemos lėšomis kompensuodama maitintojo netekimą bei padengdama netikėtai atsiradusias išlaidas. Pagal Lietuvos ir Lenkijos teisės aktus yra skiriamos valstybinės socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos, socialinės išmokos asmeniui mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, socialinės paramos išmokos bei specialios socialinės išmokos. Atsižvelgiant į skirtingas finansines galimybes Lietuvoje ir Lenkijoje, subjektų, kurie turi teisę gauti maitintojo netekimo išmokas, ratas bei dydžiai skiriasi, tačiau skyrimo ir mokėjimo tvarka yra panaši.

Lietuvos ir Lenkijos teisės aktų analizė atskleidė, kad socialinės apsaugos išmokų maitintojo netekimo atveju teisinis reglamentavimas turi ir panašumų, ir skirtumų.

COMPARATIVE ANALYSIS OF SOCIAL SECURITY BENEFITS IN CASE OF A LOSS OF THE SUPPORTER IN LITHUANIA AND POLAND

(RAMUNĖ ŠIMKŪNAITĖ)

SUMMARY

Death is recognized as social risk factor in many democratic countries including Lithuania and Poland. Lithuanian and Polish constitutions declare that the state guarantees to citizens the right to receive social assistance in the event of widowhood and loss of the supporter.

The main goal of this study is to meet the following objective – to compare legal regulation of social security benefits in case of a loss of the supporter in Lithuania and Poland. The topic of this comparative analysis is quite new and relevant. Legal acts regulating these social benefits were not analyzed enough neither in Lithuania, nor in Poland.

The main goal of social security benefits in the event of a loss of the supporter is to compensate the lost incomes for those family members who left after the death of breadwinner and lived together with the deceased. The supporter of the family is considered to be a person who earns money from working activity or gets any other income that he and his family members were living on. In such a case when family members left after the death of the supporter cannot earn enough income for subsistence, the state takes over this responsibility and compensates the loss of the breadwinner using means of social security system. State social insurance pensions for survivors paid from the state social insurance fund, social pensions paid from the state budget and specific social benefits are awarded to the family members of the deceased according to Lithuanian and Polish legal acts. As political system and financial possibilities differ in Lithuania and Poland the amounts of social benefits and subjects entitled to these benefits also are different. Although procedures for awarding and paying these social benefits are similar.

The analysis of Lithuanian and Polish legal acts revealed that legal regulation of social security benefits in both countries has many similarities as well as differences.

RAKTINIAI ŽODŽIAI

Socialinės apsaugos išmokos, maitintojo netekimas, valstybinės socialinio draudimo pensijos, socialinės paramos išmokos, specialios socialinės išmokos, valstybinės pensijos

KEY WORDS

Social security benefits, loss of the supporter, state social insurance pensions, social assistance benefits, specific social benefits, state pensions

ANNOTATION

The topic of this study is comparative analysis of social security benefits in case of a loss of the supporter in Lithuania and Poland. The main tasks are – to analyze system of social security benefits in case of a loss of the supporter in Lithuania and Poland and to compare legal regulation of these social security benefits. The main methods used in this study were systemic, documentary analysis, comparative analysis.